

BELLE TEN

Cilt/Vol.: 87 - Sayı/Issue: 309
Ağustos/August 2023

<https://belleten.gov.tr>

Başvuru/Submitted: 06.07.2023
Kabul/Accepted: 17.07.2023

DOI: 10.37879/belleten.2023.595

Araştırma Makalesi/Research Article

Osmanlı Savaş Hukukunda Sivillere Yönelik Benimsenen
Genel Siyaset (1853-1920)

Hasan Doğan*

Öz

Osmanlı Devleti, yönetim anlayışında İslam dini ve hukuk sistemini esas almıştır. İslam dininin meşruiyet nedenleri itibarıyla haklı; gözettiği hukuki ve ahlaki ilkeler ile adil bir savaş yaklaşımı, Osmanlı savaş hukukuna da yansımıştır. Buna göre savaş, gerekçeleri gibi gerçekleştiriliş biçimi bakımından da meşruiyet taşımaktadır. Savaşın tüm safhalarında insani, hukuki, ahlaki açıdan belli prensiplere uyulması gerekmektedir. İtidale riayet, haddi aşmayı, ve aşırılığa yönelmeyi reddetmektedir.

İslam dininin ve Türk devlet geleneğinin en önemli uygulayıcılarından biri olan Osmanlı Devleti, hüküm sürdüğü dönem boyunca yüzlerce savaşın içinde yer almıştır. Kuruluş Devrinde iştirak ettiği savaşlardan genel olarak galip veya belirleyici taraf olarak ayrılan Osmanlı Devleti, özellikle incelediğimiz XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgesel savaşlar dışında büyük savaşların tamamına yakını kaybetmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, her şeye rağmen savaşta insani, ahlaki ve hukuki ilkeleri gözetme hususunda azami gayret göstermiştir. Bilhassa savaş esnasında ve sonrasında kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere sivillerin, gayri muharip unsurların haklarının korunması amacıyla mütemadiyen düzenlemelere gitmiştir. Savaş meydanında ve sonrasında bu ilkeleri gözetmeye çalışırken zaman zaman kendi yetkililerini uyaran, hatta aksine davrananları cezalandıran bir siyaset izlemiştir. Öte yandan karşı karşıya geldiği herhangi bir devletle dinî ve ırkî bağları olan Osmanlı vatandaşlarının da güvenliğini sağlamaya çabalamıştır. Arşiv belgeleri tetkik edildiğinde Osmanlı Devleti'nin, kazanma gayretleri ile insani değerler arasında bir denge kurmaya çalıştığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İslam, Hukuk, Savaş, Siviller, İnsan Hakları.

* BE Doç. Dr., Ankara/TÜRKİYE, hasandogan1@gmail.com ORCID: 0000-0001-7810-0966

The General Politics of the Ottoman War Law Towards Civilians (1853-1920)

Abstract

The governance of the Ottoman Empire was founded upon the principles of Islam and its legal system. The Ottoman war law mirrored the legitimate approach to war in Islam, which was grounded in legal and moral principles, emphasizing the concept of a just war. Consequently, warfare had to possess legitimacy both in its execution and its justifications. Throughout all stages of conflict, specific principles needed to be upheld, ensuring humanitarian, legal, and moral considerations were respected.

The Ottoman Empire, deeply rooted in Islamic traditions, engaged in numerous conflicts throughout its existence. While the empire experienced victories and held decisive positions in wars during its early establishment, it faced a series of major defeats in the latter half of the 19th century, as explored in this article. Despite these losses, the Ottoman Empire demonstrated a steadfast commitment to upholding humanitarian, moral, and legal principles in warfare. It consistently implemented regulations to safeguard the rights of civilians and non-combatants, both during and after conflicts. In order to ensure compliance with these principles on the battlefield and beyond, the empire pursued a policy that occasionally issued warnings to its own officials and even imposed punishments for violations. Simultaneously, it endeavored to protect Ottoman citizens who maintained religious and ethnic ties with states against which it fought. Upon examining archival records, it becomes evident that the Ottoman Empire sought to strike a delicate balance between its pursuit of victory in war and the preservation of fundamental human values.

Keywords: Ottoman, Law, War, Civilians, Human Rights, Islam.

Giriş

Kaynakların paylaşımındaki hırs ve kural tanımazlığın dün olduğu gibi günümüzde de devam etmesi, devletleri ve medeniyetleri birbirlerinin hukukuna saygı gösterme sınavı ile karşı karşıya bırakmaktadır¹. Savaş, işte bu sınavın neticesinde zaman zaman yaşanan çatışmalar olarak geçmişte olduğu gibi çağımızda da güncelliğini hiç yitirmemiş bir kavramdır.

Birçok bilim dalının inceleme konusu olan savaşların doğru tespit ve analizi kadar elde edilen kaynak ve verilerle çıkarımlar yaparak geleceğe matuf sonuçlara ulaşmak ve değerlendirmelerde bulunmak da önem arz etmektedir. Bu çerçevede

¹ *Belgelerle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Savunma Sanayii*, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı - T. C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, İstanbul 2021, s. 25.

bilim insanlarının geçmişi doğru değerlendirebilmesi ve isabetli sonuçlara erişmesi yolunda arşiv belgeleri büyük değer taşımaktadır. Biz de Osmanlı savaş hukukunda muharip olmayan unsurlara yönelik genel tutumu ele aldığımız bu çalışmamızda ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemine ait arşiv belgelerinden yararlanmaya çalışacağız².

1. Savaş Kavramı

Savaş, bir toplum veya devletin diğerine iradesini kabul ettirmek,³ hakların korunması veya elde edilecek çıkar yahut faydaları temin maksadıyla diplomatik ilişkileri kesip imkânlarını ve kuvvetini kullanarak gerçekleştirdiği saldırı ile ortaya çıkan silahlı çarpışmadır⁴. Savaş kelimesi, muharebe, harp, mukatele, gaza, cenk, kıtal, cidal ve zaman zaman da cihat ile aynı anlamlarda kullanılmıştır⁵.

Savaşlar büyüklüğü dikkate alınarak yerel, bölgesel, sınırlı, umumi, küresel; temel hedef açısından toprak, ideoloji, bağımsızlık, hegemonya, din, mezhep, ekonomik, hukuk, (insani müdahale, meşru müdafaa gibi), veraset ve iç savaşlar; düşman tarafın kimlik ve statüleri bakımından bilhassa klasik İslam hukuku eserlerinde Müslüman olmayanlara karşı gerçekleştirilen, mürtetlere, asilere, uluslararası haydut ve korsanlara karşı yapılan savaşlar şeklinde tasnif edilmiştir⁶.

2. İslam İnanç ve Hukuk Sisteminde Savaş

Osmanlı, İslam dinine bağlı ve İslam hukuk sistemini benimsemiş bir devlettir. Hukuk müktesebatı idari ve sosyal özellikleri ile tarihi vesikalara yansımış karar ve düzenlemelerinin doğru anlaşılabilmesi için konuya dair İslam hukukunun bakış açısına değinmekte fayda görüyoruz.

2 Belgelerin tarih araştırmalarında etkin olarak kullanımına dair bk. Uğur Ünal, *Arşivciliğimizin Tüz Yılı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2023.

3 Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha Meray, AÜB, Ankara 1967, s. 15.

4 Vehbe ez-Zuhayli, *Âsârü'l-Harb fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk H. 1412/M. 1992, s. 35.

5 Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrem b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut (t.y.), I, s. 302-303 ve XI, s. 551-552.

6 Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî el-Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, H. 1415/M. 1994, s. 113; Mâjîd Haddurî, *War and Peace in the Law of İslam*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1955, s. 74; Hasan Doğan, *İslam Hukukunda Savaş ve Meşrûiyeti*, Rağbet Yay., İstanbul 2018, s. 17-19.

a. Meşru Savaş

Dinde zorlamayı reddeden, inanmamayı bir tercih hakkı gören İslam'ın evrensel çağrısında barış ön plana çıkmaktadır: “Ey İman edenler! Hep birden barış ve selâmete girin”⁷.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'in başka bir ayet-i kerimesinde ise şöyle buyurmuştur: “Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilip de sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse bu durumda Allah size, onların aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir”⁸.

Hz. Peygamber (sav) savaşın kaçınılmaz hâle gelinceye dek arzu edilen bir durum olmadığını ancak gerekli olduğunda da bu vazifeden kaçınılmaması gerektiğini vurgularken: “Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, Allah'tan afiyet dileyin. Ancak karşılaşacak olursanız sabredin, bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır.”⁹ ifadelerini kullanmıştır.

Bununla beraber Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkinin savaş esasına mı barış esasına mı dayalı olduğu hususunda tarih boyunca çeşitli tartışmalar yaşanmışsa da bütün İslam bilginleri, savaş gerçeğini ve gerektiğinde zaruretini yok farz etmeden konuya yaklaşmış, öte yandan savaşa dair diğer din ve hukuk sistemlerinde emsali görülmemiş düzenlemeler ve sınırlamalar getirildiği hususunda fikir birliği içerisinde olmuşlardır.

Bilhassa Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin barış temeline dayandığını savunan hukukçuların perspektifinden savaşın meşruiyet sebeplerine ilişkin şöyle bir tasnif yapılabilir:

1. Meşru müdafaa
2. Kesintiye uğramış bir savaşın sürdürülmesi durumu
3. Anlaşmaların ihlali
4. Antlaşmalara dayalı olarak müttefiklere yardım etme yükümlülüğü
5. Cezalandırma savaşı

7 Bakara Suresi, 2: 208.

8 Nisa Suresi, 4: 90.

9 Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992, (Kitâbu'l-Cihâd), IV, s. 9; Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992, (Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer, 6), II, s. 1362-1363; Ebû Dâvûd Süleymân b. Eşas, *Sunen*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992, (Kitâbu'l-Cihâd), III, s. 95-96.

Savaş, gerekçeleri gibi gerçekleştiriliş biçimi bakımından da meşruiyet taşımaktadır. Buna göre savaşın tüm safhalarında insani, hukuki ve ahlaki açıdan belli prensiplere uyulması gerekmektedir:

Savaş Öncesi ve Esnasında Gözetilen İlkeler

- a. Gerekli davet sürecinin tamamlanması
- b. İtidal ve orantılı mukabele
- c. İbadethanelerin muhafazası
- d. Çevresel unsurları gözetmek
- e. Muharip olmayan unsurlara, sivillere zarar vermemek

Savaş Sonrasında Gözetilen İlkeler

- a. Müsle yasağı ve cenazelere hürmet
- b. Talan yasağı ve ganimet hukukuna riayet
- c. Savaş esirlerine zulüm yasağı

İslam, dayanması gereken meşruiyet nedenleri itibarıyla haklı bir savaş; içinde ve sonrasında gözettiği hukuki ve ahlaki ilkeler ile adil bir savaş resmetmektedir. Bu çerçevede savaşın başlı başına bir amaç olarak değerlendirilemeyeceğini bilhassa ayet-i kerimelerden ve Hz. Peygamber (sav)'in yaklaşımlarından anlamaktayız.

Savaşta Muharip Olmayan Unsurlara Zarar Verilmemesi İlkesi

İslam her konuda olduğu gibi savaşta da itidal çağrısı yapmakta; haddi aşmayı, aşırılığa yönelmeyi reddetmektedir. Aşırılık karşısında sergilenen keskin duruşun yanında denge ve ölçü ile bilhassa adaletin hedeflendiği gerçeği, savaş için de büyük önem taşımaktadır. İtidal, hem savaş öncesi, hem savaş sonrası uygulamalara dair Müslümanlara yol gösteren bir pusula gibidir. Kur'an-ı Kerim'de bu hususla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: “Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez”¹⁰.

İtidal, savaşta vicdan, adalet sınırları içerisinde kalmayı zorunlu kılmaktadır. Buna göre muharip olmayan unsurlara, sivillere yönelik haddi aşmayı da engelleyen bir anlam derinliğine sahiptir.

Haddi aşmanın, itidal ve adaletten sapmanın, zulme dalmanın bir tezahürü de haksız yere bir cana kıymaktır. Yüce Allah bunu yasaklayarak: “İşte bundan

10 Bakara Suresi, 2: 190.

dolayıdır ki, İsrailoğulları için şu hükmü koyduk; kim, meşru çerçevede bir başka can karşılığı (kıyas) veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarma cezası olmaksızın bir cana kıyarsa, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir insanın hayatını kurtarırsa, sanki bütün insanların hayatını kurtarmış gibidir”¹¹ buyurmuştur. Dikkat edilecek olursa ayet-i kerimede bir Müslümanın öldürülmesinden değil bir insanın canına kıyılmasından söz edilmektedir.

İslam dini, adalet ilkesinden hareketle sadece düşman askerlerini savaşın süjesi olarak nitelemektedir. Dolayısıyla savaş, mecburiyet halleri dışında muharip olmayan unsurların öldürülmesi için meşru bir neden değildir¹². Aslına bakılacak olursa bu durum, bilhassa Hz. Peygamber (sav)’in yaşadığı çağ için olağan üstü bir zihniyet devrimi şeklinde ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber (sav)’in kılıcının üzerinde şu ifadenin yazılı olduğu rivayet edilmiştir: “Şüphesiz, insanların en kötüsü, kendisine vurulmadığı hâlde karşısındakine vuran, kendisine karşı savaşılmadığı hâlde karşısındakini öldüren kimsedir”¹³.

Hz. Peygamber (sav), bir kadının savaşta öldürülmüş olduğuna tanıklık edince, kadınların ve çocukların öldürülmemesi konusunda Müslümanları kesin bir dille uyarmıştır¹⁴. Başka bir rivayete göre Hanzala el-Kâtib şöyle anlatmaktadır: “Biz (bir defasında) Hz. Peygamber (sav)’in yanında bir savaşa iştirak ettik. Başına insanların toplandığı bir kadın cenazesi gördük, sonra onun yanından dağıldılar. Hz. Peygamber (sav) ‘Bu kadın savaşanlar içinde savaşmış değildi’ buyurdu. Sonra da bir kişiye ‘Hâlid b. Velîd’e git ve ona de ki Allah’ın Elçisi sana emrederek diyor ki, sakın hiçbir kadını ve (savaş haricinde bir iş için) tutulan adamı öldürme’ buyurmuştur”¹⁵.

Hz. Peygamber (sav) savaş nedeniyle çocukların da öldürüldüğünü öğrenince: “İnsanlara ne oluyor da çocukları (insanların zürriyetini) öldürecek kadar işi ileriye götürüyor?” diye tepki göstermiş, bir kişinin “onlar sadece müşriklerin çocuklarıydı” sözü üzerine de “Dikkat edin, sizin en hayırlı olanlarınız da (bir zamanlar) müşriklerin

11 Maide Suresi, 5: 32.

12 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Rawâi’u’l-Beyân Tefsîru Âyâtî’l-Ahkâm mine’l-Kur’ân*, Mektebetü’l-Gazâlî, Dimeşk H. 1400/M. 1980, I, s. 233-234.

13 Ebubekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut H. 1424/ M. 2003, (Kitâbu’l-Cirâh, 6), VIII, s. 49.

14 el-Buhârî, *age.*, (Kitâbu’l-Cihâd ve’s-Siyer, 148), IV, s. 21; Müslim, *age.*, (Kitâbu’l-Cihâd ve’s-Siyer, 8), II, s. 1364.

15 Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce, *Sumen*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992, (Kitâbu’l-Cihâd, 30), II, s. 948.

çocukları (idi)” ifadesini kullanarak: “Sakin çocukları öldürmeyin, sakın çocukları öldürmeyin!” ifadesini kullanmıştır¹⁶.

Kadınların dışında çocukların, hatta savaşta rolü olmayan rahip, aşçı, uşak, esnaf, işçi, çiftçi ve benzeri vazifelerdeki, mesleklerdeki kişilerin, yatalak hastaların, akli veya fiziki bakımdan engelli olanların, yaşlıların, yani muharip olmayan sivillerin mücbir sebep olmaksızın öldürülmesi yasaklanmıştır¹⁷.

Hz. Ömer’in bir mektubunda “Aşırılığa gitmeyin, ihanet etmeyin, çocukları öldürmeyin ve çiftçiler hakkında Cenab-ı Allah’tan korkun.” şeklinde ikazlarda bulunmuştur¹⁸.

Gerek Kur’an-ı Kerim’deki ayeti kerimeler, gerek Hz. Peygamber (sav)’in metot ve uygulamaları, gerekse sahabenin bunları anlayış tarzı dikkate alındığında sivillerin, muharip olmayan kişilerin savaş nedeniyle doğrudan hedef alınması, hususen canlarına kast edilmesi veya zulme maruz bırakılması İslam dini tarafından açıkça reddedilmiştir.

3. Osmanlı Devleti’nde Savaşa Dair Gözetilen İnsani, Hukuki, Ahlaki Prensipler

İslam dininin ve Türk devlet geleneğinin en önemli uygulayıcılarından biri olan Osmanlı Devleti de hüküm sürdüğü zaman dilimi içerisinde sayısız yüzlerle ifade edilen irili ufaklı savaşların önemli bir aktörü, bazen düzenleyicisi bazen de zorunlu katılımcısı olmuştur. Kuruluş Dönemi olan XIV. yüzyıldan XVII. yüzyıl sonlarına kadar katıldığı savaşlardan galip ya da belirleyici unsur olarak ayrılan Osmanlı, ağırlıklı olarak inceleyeceğimiz dönem olan XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgesel savaşlar dışında büyük savaşların neredeyse tamamını kaybetmiştir. Buna rağmen savaş ahlakını yitirmemeye gayret eden Osmanlı Devleti, savaş içinde ve sonrasında karşılaştığı güçlere ve sivillere yönelik davranış biçimlerini düzenlemeye çalışmıştır.

16 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992, III, s. 435; el-Beyhakî, *age.*, (Kitâbu’s-Siyer, 65), IX, s. 132.

17 *Ebü Davûd*, *age.*, (Kitâbu’l-Cihâd, 111), III, s. 121-123; Ya’kûb b. İbrahim Ebû Yûsuf, *Kitâbu’l-Harâc*, el-Matbaatu’s-Selefiyye, Kahire 1352, s. 195; Ebû’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd (el-Hafid), *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut H. 1427/ M. 2006, I, s. 399; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz b. Âbidîn, *Reddu’l-Muhtar alâ Dürrü’l-Muhtâr*, Dâru Âlemi’l-Kütüb, Riyad H. 1423/M. 2003, VI, s. 213.

18 İbn Rüşd (el-Hafid), *age.*, I, s. 399.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık yapmış olan fakih, müfessir Ebussuûd Efendi, gerek Bakara Suresi 190. ayetini izah ederken, gerekse fetvalarında “Allah’ın kelamını yüceltmek için size karşı savaşımlar ile savaşılması” manasına gelen “i’lâ-i Kelimetullah” kavramına ilaveten “i’zâz-ı din” ifadesini kullanmıştır¹⁹. “İ’zâz-ı din” kavramının Allah’ın dinini aziz kılmak, Allah’ın dinini yüceltmek ve değerini, gücünü arttırmak manasında ve çok yaygın olarak kullanıldığını ifade edebiliriz²⁰.

Osmanlı Devleti’nin meşru müdafaa hakkı, anlaşmanın ihlal edilmesi ve saldırıyla karşılaşma riski gibi gerekçelerle meşruiyetini din ve geleneğe atfen mutlaka ortaya koyduğu tüm savaşlarda öncesinde, esnasında ve sonrasında insani hususları göz önünde bulundurduğuna dair ilk dönemlerde çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Bunlardan birine göre ilk büyük Osmanlı fetihlerinin gerçekleştiği XIV. yüzyılda (Sultan I. Murat dönemi) Osmanlı askerlerinin 1361 yılında Edirne Kalesi kuşatıldığı zaman, şehir dışındaki Rum bağ-bahçelerinden yemiş ve üzüm yedikleri, bunu yağma amaçlı yapmadıkları, sırf açıklarını gidermek ve orada yiyip tüketmek maksadıyla yaptıkları halde paralarını ağaç ve kütüklerin diplerine bıraktıklarına dair Edirne Rumları arasında konuşmaların yapıldığı kayıtlarda geçmektedir²¹.

Sefer hazırlıkları sırasında askerî ihtiyaçlar dışında gayr-ı muharip unsurlar olarak isimlendirilen sivil haklarının korunması dikkate değerdir. Bu konudaki bir örneğe göre Kanuni Sultan Süleyman’ın son günlerinde (1 Haziran 1566 tarihinde) Divan-ı Hümayun’da Rumeli Beylerbeyi’ne gönderilmek üzere bir karar alınmıştır. Hükümde sefere çıkıldığında²² ekili alanlara ve otlaklara zarar

19 Ebussuûd Efendi, *İrşâdu Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*, ter. Ali Akın, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2006, II, s. 542-543; *Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr. 1074, vr. 78b-79b; *Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi*, İstanbul Müftülük Kütüphanesi, nr. 178, vr. 74a-b, Kitâbü’l-Cihâd bahsi.

20 Örneğin Rusya ve Avusturya’ya karşı çıkılacak sefer için Anadolu’nun orta kolundaki vali, ümera ve askerî taifenin maiyetindeki birliklerle orduya katılmalarına dair fermanda geçen “...i’zâz-ı dîn-i mübînveihyâ-isünnet-iseniyye-ifahrü’l-mürselin...”, “...i’zâz-ı dîn-i mübînveikahr-ıa’dâ-imüşrikîn için...” ifadeleri için bk. Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151/M. 1737-1738) Cilt: 68, sayfa: 255; Hüküm no: 287 Orijinal metin no: [77b-1].

21 Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939, s. 11.

22 Arşiv belgeleri incelendiğinde klasik çağ olarak adlandırılan XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin seferlerini Nevruz’da başlattığı dikkat çekmektedir. Bu hususta Osmanlı Arşivi’nde bulunan Mühimme Defterleri’nde çok sayıda kayıt yer almaktadır. Bk. BOA., A.DVNS. MHM.d., 5/499, 5/874, 32/509, 87/469.

verilmemesi, sefer bölgesindeki halkın hukukunun korunarak kimseden zorla ve ücretsiz bir şey alınmaması istenilmektedir. Bu talimat kolayca kontrolden çıkma ihtimali olan askerî gücün hedefine ilerlerken masumların zarar görmesini engellemek adına verilmiştir. Diğer taraftan Padişah, verdiği emrin yerine getirilip getirilmediğini kontrol edeceğini belirterek Rumeli Beylerbeyi'nin görevini ciddiye almasını sağlamıştır²³.

Sefer sırasında sivillerin hukukunun korunması anlayışına dair bir örnek de, Sultan II. Mustafa dönemine ait 15 Mayıs 1695 tarihli karardır. Divana ait bu hüküm, Anadolu'da seferde görevli tüm yönetici ve askerî zümreye hitaben hazırlanmıştır. Emrin girişinde Müslüman ya da gayrimüslim ayırt etmeden tüm halkın huzurlu ve bolluk içerisinde yaşamasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ardından sefer esnasında halka adalet, merhamet ve şefkatle davranılması emredilmektedir. Burada halktan karşılıksız bir şey alınmaması ve ekili alanlara saldırılmaması talimatı verilmektedir. Israrla vurgulanan bu emirlerin ardından zulümden uzak durulması için Kur'an-ı Kerim'in ilgili ayetlerine atıfta bulunularak²⁴ telkinlerde bulunulmuştur²⁵.

XVIII. yüzyıla ait 1718 tarihli Sultan III. Ahmet dönemine ait bir karar da benzer bir içeriğe sahiptir. Sefer esnasında halkın savaş hazırlıklarından doğabilecek zararlardan korunması istenmiştir²⁶. Görüleceği üzere savaş kararı alındığı andan itibaren Osmanlı Padişahları tarafından gerek Müslüman gerekse gayrimüslim tüm insanların yeryüzü ve gökyüzünü yaratan Allah'ın bir emaneti olarak görülüp himaye edilmeleri gerektiğini içeren fermanlar gönderilmiştir²⁷.

Osmanlı Devleti'nin gerek İslam dini gerekse Türk devlet geleneğinin bir tezahürü olarak ortaya koymaya çalıştığı bu adalet ve merhametin sivil halka yansıtılması hususu, Batı medeniyetinin XIX. yüzyıldan itibaren gündemini oluşturmuştur. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren savaşların yıkıcı etkilerinin şehirlerde ve diğer kamusal alanlarda hissedilmeye başlanması, uluslararası arenada ilk kez,

23 BOA, A.DVNS. MHM.d., 5/1767.

24 "...Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez." Âl-i İmrân Suresi, 3: 86;
"O şöyle dedi, haksızlık edeni (zulmeden) azaba uğratacağız (cezalandıracağız). Sonra o, Rabbinin huzuruna çıkarılacak, Rabbi de ona, beklediği bir ceza verecektir." Khef Suresi, 18: 87.
"...Zalimlere ise, acıklı bir azap hazırlamıştır." İnsan Suresi, 76: 31.

25 BOA, A.DVNS. MHM.d., 106/26.

26 BOA, A.DVNS. MHM.d., 128/22.

27 *Osmanlı'dan Günümüze İnsani Diplomasi: Cihan-Penâh*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2016, s. 6.

savaşlara yönelik birtakım düzenlemelerin ortaya çıkması gereğini doğurmuştur. Genel anlamda devletler hukuku içerisinde incelenebilecek olan “savaş hukuku” ile ilgili ilk sözleşmelerin de XIX. yüzyıl ortalarından itibaren belirmeye başladığı söylenebilir. 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile hasta ve yaralıları yeteri kadar bakım yapılması, sağlık personeli ve ulaşım yollarının korunması ve sağlık hizmeti gören kişilerin ve yerlerin tanınması için -kızıl haç- gibi simgeler kullanılması kararı alınmıştır. Osmanlı Devleti bu anlaşmayı bir yıl sonra imzalamış ve Kızılay örgütünün kurulmasına yol açacak birtakım teşebbüsler de bu gelişmenin ardından ortaya çıkmıştır²⁸.

Bir başka örneğe göre Osmanlı'nın galip taraf olarak kabul edildiği Kırım Savaşı, sonuçları itibarı ile yıpratıcı etkilere sahiptir. Bu savaşın başlamasından önce Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan Danışma Meclisi, Cenab-ı Allah'ın ve Hz. Peygamber (sav)'in yardımını ümit ederek Rusya ile savaşa girilmesi yönünde tavsiye kararı almış ve bunu Padişah'a iletmiştir²⁹. Meclis Kararında dikkati çeken husus, savaşın Rusya Devleti'ne yönelik olduğu, topraklarında hayatlarını idame ettiren Hristiyan tebaaya karşı olmadığı vurgusudur³⁰.

Sultan Abdülmecid, Şeyhülislâm İsmet Beyzâde Ârif Hikmet el-Hüseynî'nin fetvasıyla 30 Eylül 1853 tarihinde savaş kararı aldığı³¹, karar tüm vilayetlere

28 Umur Karabulut, “Kudüs'te Savaş Hukuku ve Toplumlararası Yeni Düzenin Oluşumu (1914-1920)”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi VIII. Cilt: Hukuk ve Diplomasi, Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara 2022, s. 203.

29 “Hak Teâlâ hazretlerinin nusret-i Samedâniyesine itimâd ve Risâlet-penâh Efendimiz'in imdâd-ı ruhâniyet-i celîlelerine istinâd ile ihtiyâr-ı harb olunmak sureti cümle huzzâr tarafından müt-tahiden tasvîb olunmuş ve bu bâbda cânib-i şer'-i âliden fetvâ-yı şerîfe verileceği dahi taraf-ı Mesîhat-penâhiden ifade kılınmış olduğundan müte'allik buyurulacak emr u ferman-ı hazret-i Hilâfet-penâhî muktezâ-yı münîfi üzere hareket olunmak lâzım geleceği ve şimdiye kadar kazanılan zaman zâyi' edilmeyerek tedârikât-ı harbiye ve tertibât-ı icabiyeye himmet olunmuş olduğu misillü bundan böyle dahi noksanlarımızın ikmâlî zımnında sarf-ı mesâi olunmak icâb edeceği” BOA, İ. HR. 21300.

30 “İlân-ı harb maddesi Rusya Devleti'ne râci' olup yoksa tebaa-i Devlet-i Aliyye'den olan Hiris-tiyanların himâyet ve bir vechile rencide olmamalarına evvelkinden ziyâde ihtimam ve dikkat olunarak” BOA, İ. HR. 21300.

31 “Resîde-i dest-i ibcâl olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneliyle zikrolunan mazbata ve fetvâ-yı serîfe ve evrâk manzûr-ı ma'âli-mevfûr-ı hazret-i şâhâne buyurulmuş ve fetvâ-yı şerîfe-i mezkûre ahkâm-ı münîfesi ve huzzârın fezleke-i müzakerâtı vechile ihtiyâr-ı harb olunup suret-i ilânının ve teferruatının ba'dehû bi'l-müzakere istîzân kılınması müte'allik ve şeref-sünûh buyurulan emr u irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne muktezâ-yı münîfinden bulunmuş ve mazbata-i mezkûrenin iktizâ-yı celîli icra buyurularak zikrolunan fetvâ-yı şerîfe ve evrâk ile beraber yine savb-ı sâmi-i âsafilerine iade kılınmış olduğu” BOA., İ. HR. 21300.

olduğu gibi Hüdavendigâr Valisi Halil Rifat Paşa'ya da 13 Ekim 1853 tarihinde bizzat Padişah yazısıyla bildirilmiştir. Bununla birlikte söz konusu savaşa dair bir endişe ortaya çıkmıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin Ortodoks inancına sahip tebaası da oldukça fazladır ve savaşın doğal sonucu, insanlar arasındaki inanç ve tabiiyetin psikolojik sebeplerle karıştırılma ihtimali söz konusudur. Buna bağlı olarak Abdülmecid Han, Rusya ile başlayan savaşta Ortodoks Osmanlı tebaasının sorumlu olmadığını, devlet tarafından bu kişilere tanınan hakların yüzlerce yıldan beri devam edegeldiğini beyan etmiştir. Diğer yandan Ortodoks tebaaya inançları sebebiyle sorumluluk yüklemenin İslam hukuku açısından da uygun olmadığını ifade etmiştir. Sultan Abdülmecid, başarımın elde edilebilmesi için her sınıftan tebaanın birlik hâlinde vatana hizmet etmelerinin gerekliliğine de vurgu yapmıştır³².

Osmanlı Devleti, Ortodoks tebaasının hukuku kadar topraklarında bulunan Rusya konsolos ve vatandaşlarını da savaşın etkilerinden korumaya çalışmıştır. Nitekim Rusya Baş Tercümanı Mösyö Edgar Duplier, bazı Osmanlı Bakanları ve Hariciye Nezaretini ziyaret etmiş; bu esnada Osmanlı Devleti'nin Rus diplomatlara karşı ortaya koyduğu barışçı tavrı takdir etmiştir³³. Osmanlı Devleti'nin topraklarında bulunan Rus tebaaya karşı korumacı tavrı, Erzurum'da bulunan Rus Konsolosunun da dikkatinden kaçmamıştır. Konsolos memnuniyetini bir mektupla Hariciye Nezaretine bildirmiştir³⁴.

Osmanlı Devleti'nin dikkat ettiği hususlardan birisi de savaş bölgesi için asker toplanılması aşamasında kuvvetlerin etrafa zarar vermesinin engellenmesidir. Nitekim Sadrazam'ın Sultan Abdülmecid'e sunduğu tezkirede tüm halkın kalbinin kazanılmasının gerekliliği üzerinde durulmakta, toplanan askerlerin din ve devlet uğrunda hizmet için görevlendirildikleri ifade edilmektedir. Söz konusu askerlerin görev mahallerine seyahatlerinde hacca gider gibi bir ruh hâli ve davranış içerisinde olmaları gerektiği belirtilmektedir. Görevin hassasiyet ve önemi ifade

32 "... mukaddemâ dahî i'lân olduğu üzere Rusya Devletiyle münâsebet-i mezhebiyyesi olan teba'a-i Devlet-i 'Aliyyem devlet-i müşârunileyhânın hareket-i malûmesinden dolayı mes'ûl tutulmak şer'an ve aklen aslâ câiz olmadığı..." BOA., HR. SYS., 903/80.

33 BOA., İ.HR., 21290.

34 BOA., HR. SYS, 1189/1. "Beyânda âzâde buyurulduğu vechile Rusya Devlet-i fahîmesinin Deraliyye'de mukim sefâreti tarafından kat'-ı muhârebe-i resmîyye-i seffresinden Memâlik-i mahrûse-i hazret-i şâhânedede mukim Devlet-i müşârunileyhâ me'mûr ve tüccâr ve teba'asına evvelkiden daha ziyâde ri'âyet ve hürmet ve sıyânet olunması bâbında emr u fermân-ı isâbet-unvân-ı cenâb-ı tâcdârî sezâvâr buyurulmuş ..." *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 101.

edildikten sonra komutanlara yerleşim yerlerinde kimsenin rahatsız edilmemesi için askerlere gerekli açıklamalarda bulunması görevi yüklenilmektedir³⁵.

Savaşta esir alınan Rus askerlerinin çiftliklerde iskâmı sağlanmış ve kendilerine Türk askerleri gibi yiyecek ve erzak dağıtımı yapılmıştır³⁶.

Kırım Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti, galip devlet statüsü ile masaya oturmuş ve 1856 yılında Paris Anlaşması imzalanmıştır. Ancak bu galibiyet Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasına yetmemiştir. Daha sonra gerçekleşen savaşların neredeyse tamamından büyük toprak kayıpları ile ayrılmıştır. Güçlenen Avrupa Devletleri ve Rusya, Osmanlı topraklarından sürekli yeni yerler almaya çalışmışlardır. Sırbistan'ın bağımsızlığından kısa bir süre önce,³⁷ 24 Ağustos 1876 tarihinde, Sırbistan Seferi için görevlendirilen askerlere ve komuta kademelerine tebliğ olunmak üzere Seraskerlik Makamı'ndan gönderilen talimat, Osmanlı Devleti'nin savaş hukukuna ne denli riayet ettiğinin en önemli kanıtlarındandır. Burada harekâta memleketin savunması amacıyla mecburen girildiği ancak dine aykırı biçimde, insaf ve insanlıkla bağdaşmayan hareket ve eylemlerin Padişah'ın rızasına uymayacağı belirtilmektedir. Çocuklar, kadınlar ve yaşlıların, silah terk ederek itaatlerini bildirenlerin yaralanması ya da öldürülmesinin, mal ve eşyalarına saldırılmasının kesinlikle yasak olduğu vurgulanmıştır. Üstelik buna aykırı davrananların hangi makamda olursa olsun ağır cezaya çarptırılacağı bildirilmiştir. Sırplardan esir düşenlere zorluk yaşatılmayacağı, yaralı olarak ele geçirilenlerin askerî hastanelerde tedavi edileceği, sığınan Sırpların güzelce muamele edilip uygun yerlere yerleştirilecekleri, yeme içmelerinin temin edileceği, tümünün can, mal ve namuslarının Osmanlı güvencesinde olduğu ifade edilmiştir. Büyük ve küçük her bir komuta kademesinin emri altında olan askerlere bu talimatı bildirmeleri istenmiştir³⁸.

35 BOA., HR. SYS, 903/2. 31 Ekim 1853 tarihinde Serasker Paşa talimatıyla gereken makamlara gönderilen yazıda; düşmanın ölü ve yaralılarına iyi muamelede bulunulması, savaş esnasında bunların uzuvlarının kesilmemesi ve yağma faaliyetlerinden kaçınılması emredilmiştir. Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, Fon: 110-9-1-1, Kutu 4, Gömlek 11, Sıra 39.

36 Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, Fon: 110-9-1-1, Kutu 46, Gömlek 1, Sıra 21; Fon: 110-9-1-1, Kutu 9, Gömlek 6, Sıra 9; Fon: 110-9-1-1, Kutu 36, Gömlek 67, Sıra 10; Fon: 110-9-1-1, Kutu 39, Gömlek 76, Sıra 8.

37 Osmanlı Devleti'nin tüm gayretlerine rağmen Sırbistan, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonunda bağımsız bir devlet olmuştur.

38 "Büyük ve küçük her bir kumandan ve zâbit, taht-ı kumândasında olan efrâd-ı askeriyenin işbû ta'limât hilâfında vâki' olacak ef'âl ve hareketlerinden mes'ûl olmaları mukarrer olduğundan bu makule harekâtın 'adem-i vukû'una dikkat ve nezâret etmeye bilhassa me'mûrdurlar." Millî

Öte yandan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) birçok toprağın elden çıkmasına neden olmuş, beraberinde kaybedilen topraklardan Kırım Harbi sonunda olduğu gibi Osmanlı memleketine ciddi ve kesintisiz göç hareketi başlamıştır. Bu hareketin zirvesi ise Balkan Savaşları sonunda yaşanmıştır. Söz konusu göçe maruz kalan Kırım, Kazan, Balkanlar ve Kafkasya'daki ahalinin başta Anadolu olmak üzere iskân edilmelerine ve bunların tüm ihtiyaçlarının karşılanmasına azami derecede gayret edilmiştir³⁹. Anadolu'da birçok yerleşim merkezi açılarak göç eden insanlara tahsis edilen araziler, verilen mallar ve sergilenen tavır da savaş sonrası insani diplomasinin en önemli örneklerindedir⁴⁰.

İtalya'nın Trablusgarp Vilayeti ve Bingazi Sancağını ele geçirmek amacıyla 29 Eylül 1911 tarihinde savaş ilan etmesi sonrasında⁴¹ Osmanlı Devleti askeri hazırlıkları yanında İtalyan sivillerin korunması yönünde tedbirler almıştır. Bu kapsamda Osmanlı Dâhiliye Nezareti, 6 Ekim 1911 tarihinde tüm vilayet ve sancaklara bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, savaş sebebiyle Osmanlı topraklarında bulunan İtalyan ve diğer yabancı ülke halklarına karşı taşkınlık yapılmaması emredilmiştir⁴². Gazetelere yansıyan haberlerden ise İtalyan tarafının aynı hassasiyette olmadığı anlaşılmaktadır. İrlanda asıllı İngiliz Gazeteci Francis Mc Cullagh'ın İtalyanların Trablusgarp'ta yaralı ve esir askerlerle cephe gerisindeki sivil halka, kadın ve çocuklara yaptığı insanlık dışı muameleleri konu edindiği "Pitiful Death" başlıklı makalesi, *Daily News* gazetesinde yayımlanmıştır.

Makalesinde İtalya askerinin tecrübesizliğine ve Osmanlı Ordusu'nun cesur mücadelesine işaret eden yazar, Trablus dışından Arapların gerçekleştirdiği saldırıların ve şehirde bulunan yerli halkın İtalya askerlerine münferit ateş etmelerinin (ki o esnada eli silahlı yerli halkın sayısı 100'ü aşmamaktaydı), tüm halka karşı yürütülecek zulüm için bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığının altını çizmiştir. İtalyan askerlerinin bulunduğu yerlere halk tarafından şiddetli olmayan saldırılar yapılmış ve İtalyanlar bu saldırılardan çok zarar almamışsa da İtalyan

Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, Fon: 110-9-1-2, Kutu 8, Gömlek 0, Sıra 42.

39 BOA., İ. MMS., 7/266; BOA., İ. DH., 22622, 23226; BOA., ML. CRD., 1753; BOA., ŞD. 38/36; BOA., DH. HMs., 27/29; BOA., BEO., 4199/314918; BOA., DH. EUM. MH., 77/58.

40 BOA., A. MKT. MHM., 398/17; BOA., A. MKT. MHM. 230/87, 279/63; A. MKT. NZD., 402/101; BOA., HH. THR., 469/78, 469/90; BOA., ŞD. 1563/12. Örneğin Rusya'daki Kazan vilayetinden gerçekleşen göç ve göçmenlere yardımlara dair bk. *Osmanlı Belgelerinde Kazan*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2005.

41 Kemal Beydilli, "Trablusgarp Savaşı", *DİA*, Cilt Ek 2, Ankara 2019, s. 607.

42 BOA., DH. EUM. EMN., 1/39.

General Cenava'nın saldırıyı yapanları cezalandırmanın çok ötesinde, saldırıyla ilgili-İlgisiz 4000 erkek ve 400 kadın ile çok sayıda çocuğu öldürttüğüne şahit olduğunu kaydetmiştir.

Trablusgarp yakınındaki mahalleler İtalya askerleri tarafından kuşatılmış, bu askerler, avcılarının büyük bir ava silah attıkları gibi kulübelere, evlere ve bahçelere ateş ederek halktan pek çok kişiyi öldürmüşlerdir. Hatta rastgele herkesi kurşuna dizmekle yetinmeyerek telaşla ve yanlışlıkla birbirlerine de kurşun atmışlardır. “Banka de Roma”ya ait Esparto Grass adlı fabrikanın arka tarafındaki birkaç yüz nüfuslu Berberi köyü civarında bir asker cesedi bulunması üzerine (ki bu askerin bir arkadaşı tarafından öldürülmüş olması da muhtemel) herhangi bir araştırma yapılmadan bu köy derhal yakılarak yerle bir edilmiş ve halkın çoğu doğranmıştır (öldürülmüştür). Yazar makalesinde savaş alanında sivillere karşı işlenen pek çok suçu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır⁴³.

Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanların savaş suçu kapsamında olan yaralı askerleri öldürme fiilini de işlediklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. 1912 yılının Haziran ayında Lebde Muharebesi sırasında hurmalıklar arasında kalan 40 civarındaki yaralı Osmanlı askerinin İtalyanlar tarafından gaddarca süngülenerek şehit edildiği Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır⁴⁴.

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki Trablusgarp topraklarını kaybetmesi ile sonuçlanan bu savaşın ardından 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı ile Balkan Savaşı başlamıştır⁴⁵. Balkan Devletleri ile savaşa girilmesi üzerine Padişah adına Başkomutan Vekili Nazım Paşa, ecdada yakışır şekilde savaşılmasına, sivillere ve esirlere iyi muamele edilmesine dair 18 Ekim 1912 tarihinde bir beyanname yayımlamıştır. Beyannamenin başında Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nin barış içinde yaşamak arzusu niyetine rağmen bir savaş başlattıkları ifade edilmekte, devletin şeref, namus ve hukukunu korumak amacıyla karşı koymanın bir görev olduğu vurgulanmaktadır. Nazım Paşa, ordunun bu kutsal görevi yerine getirmesi esnasında sebepsiz ve acımasızca kan dökülmemesini, masum, aciz, kadın, çocuk ve esirlere kötü muamele edilmemesini bizzat emretmektedir. Diğer taraftan silahı olmayan halkın malı ve canı, kutsal binaların korunması istenmektedir. Nazım

43 BOA., HR. SYS., 1559/1.

44 *Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, s. 534.

45 Cevdet Küçük, “Balkan Savaşı”, *DİA*, C 5, İstanbul 1992, s. 23-24.

Paşa, gayri muharip unsurlar dışında düşman ordusunda istemeyerek savaşanları da değerlendirmiş, bu türden kişilere de merhamet edilmesini tavsiye etmiştir⁴⁶.

Başkomutan Vekili Nazım Paşa, Osmanlı Ordusuna yaptığı konuşmasında askerî konular içerisinde gayri muharip unsurların haklarına genişçe yer vermiştir. Böylece silahlı kuvvetlerin karşılaşmasında yegâne amacın kazanmak olmadığı, ahlaki değerlerin göz ardı edilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu anlayış, Balkan Savaşı nedeniyle imalatı düşünülmüş ancak hayata geçirilememiş madalyada da kendisini göstermiştir. Günümüze çizimi ulaştıran madalyanın tasarımı, çift yönlü ve dairesel olarak düşünülmüş, madalyanın bir tarafında Osmanlı arması diğer tarafında savaşta temel ilkelere vurgu yapan terimler yer almıştır. Madalyada slogan hâline getirilen bu kavramlar hürriyet, muavenet ve insaniyettir⁴⁷. Savaşın felsefesi olarak beyan edilen bu üç mefhum içerisinde toplumların temel değeri olan insan haklarına özellikle yer verilmesi, Osmanlı savaş ahlakının bir yansımasıdır.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı stratejisinin ana unsurlarından olan muharip olmayan unsurların korunması prensibini gözetmeye gayret ederken muhasım devletler bu hususta çok farklı bir resim ortaya koymuştur. Örneğin 1 Aralık 1912 tarihinde Sadareten Hariciye Nezaretine gönderilen yazıdan anlaşıldığı üzere Bulgarlar uluslararası savaş kurallarına aykırı olarak Edirne'de sivil binaları vurmuşlardır. Bu ölçüsüz saldırıdan Yunan Konsolosluğu da nasibini almış ve şehirde birçok yangın çıkmıştır⁴⁸. Saldırılarda dinî, ilmî ve sıhhi kurumlar tahrip edilmiştir⁴⁹.

Yine Balkan Savaşı'nda Bulgar ordusunun ateşkese rağmen Edirne'yi, Karadağlıların da hastaneleri bombalayıp yaralı Türk askerlerini öldürmesi,⁵⁰ Sırp tarafından savaş sonrası yaralı ve ölüleri toplamaya giden Osmanlı Hilâl-i Ahmer memurlarına ateş açılması,⁵¹ Yunanistan'daki Osmanlı esirlerine yapılan insanlık dışı kötü muameleler,⁵² Balkan devletlerinin Lahey Konferansı hükümlerine aykırı olarak ele geçirdikleri yerlerdeki ahalinin mallarını ve eşyalarını

46 BOA., HR. SYS., 2077/7.

47 BOA., İ. DÜİT., 38/53.

48 BOA., BEO., 4119/308868.

49 BOA., HR. SYS., 1967/3.

50 BOA., HR. SYS., 1962/1; BOA., BEO. 4121/309025; BEO., 4220/316447; BCA., 272.0.0.11.7.2.2; BCA., 272.0.0.11.7.1.4.

51 BOA., HR. SYS., 2012/1.

52 BOA., DH. SYS., 112-23/55-8; BOA., HR. SYS., 2083/10.

yağmalamaları⁵³ uluslararası savaş hukukuna aykırı eylemler olarak arşivlerdeki yerini almıştır⁵⁴.

Dünya siyasetinde XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayan kutuplaşma, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açmıştır. İnsani değerlerin hiçe sayıldığı Birinci Paylaşım Savaşı olarak da adlandıracağımız ve Osmanlı Devleti'nin sonunu getirecek bu mücadele, birçok cephede kendini göstermiştir⁵⁵. Osmanlı Devleti, kara ve deniz savaşlarında konulacak özel işaretlerle belirlenen tarihî eser, eğitim kurumları, yaralı toplanma kampları ve hastanelere saldırıda bulunmayacağını ilan etmiştir⁵⁶. I. Dünya Savaşı'nın resmen başlamasını müteakip, 13 Kasım 1914'te yayımlanan 28 maddelik "Üsera Hakkında Talimatnaâme" ile Osmanlı Devleti'nde esir subayların taşıdıkları rütbeye uygun muamele görecekları, sonradan devletlerinden ödenmek üzere maaşlarını alacakları, esir askerlere ise Türk askerleri gibi erzak ve yiyeceklerinin eksiksiz verileceği bildirilmiştir.

Talimatname'nin 3. maddesinde, "harp esirleri her türlü kötü muameleden korunur ve insanlığın icaplarına uygun tüm davranışları hak ederler" denilmektedir. Bunun dışında esirlerin uygun mekânlarda tutulacağı, tedavi, iâşe ve giyimlerinin Osmanlı Hükümetince karşılanacağı, mal ve eşyalarına dokunulmayacağı, ücretsiz mektup alışverişinde bulunabilecekleri, dinî hayatlarını istedikleri gibi yaşayabilecekleri ve tüm bunların takibi için esir komisyonları oluşturulacağı ifade edilmiştir⁵⁷.

Osmanlı Devleti, savaşın başlamasıyla birlikte esir düşen yabancı askerlere ülkelerinden Kızılhaç aracılığıyla Kızılay'a ulaştırılmak suretiyle gönderilen yardımların dağıtılmasında kolaylıklar sağlamıştır. 11 Ekim 1915 tarihinde Cenevre'de bulunan Federal Bank'taki Kızılay hesabına yatırılan yardımların kimlere ve ne şekilde dağıtılacağına dair komutanlıklara ve hastane idarecilerine Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından talimat gönderilmiştir⁵⁸.

53 BOA., HR. SYS., 2041/2.

54 Balkan Savaşlarındaki savaş hukuku ihlalleri için ayrıca bk. *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I-II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

55 *Birinci Dünya Savaşı Belgeleri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2017, s. 24.

56 *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı*, C I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 150-152.

57 BOA., HR. SYS., 2216/7; BOA., HR. HMS. İŞO., 43/6.

58 BOA., HR. SYS., 2213/3.

Mücadelesinde muhasım devletlere karşı üstün gelme gayretini ortaya koyan Osmanlı Devleti, savaşa dair hukuki ve ahlaki değerleri göz ardı etmemiştir. Örneğin 1915 yılında Fransa'da Osmanlı kadınları ve çocukları esir karargâhlarında hapis muamelesine tabi tutuldukları hâlde Osmanlı Devleti, sınırları içindeki müttefik devletlerin esir kadın ve çocuklarının serbestçe ülkelerine dönmelerine izin vermiştir. İngiltere Hükûmeti, bu insani tavırdan etkilenerek Amâre'de ellerinde tuttıkları 50 memurun yarısını serbest bırakmış diğer yarısını da sonradan bırakacaklarını beyan etmiştir⁵⁹. Ancak Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde İngiliz askerî kanadının esirlere karşı iyi muamele sergilemediklerine dair sayısız örnek yer almaktadır. 30 Mart 1916 tarihinde *Times* gazetesinde yayımlanan bir haberde, İngilizlerin ellerindeki ağır yaralı Türk askerlerine yaptıkları kötü muameleye, tedavileriyle ilgilenilmediğine ve bunlara doğru dürüst gıda verilmediğine dair Irak'ta görevli İngiliz subayının itirafını içeren bir mektup paylaşılmıştır⁶⁰. Aynı şekilde Rusların da ellerinde bulunan yaralı Osmanlı askerlerini bayıltmaksızın ameliyat ettiklerine, tedavileri sırasında el ve ayakları kesilen birçok Türk askerinin şehit olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır⁶¹.

I. Dünya Savaşı'nda önemli çatışmaların yaşandığı Kûtü'l-Amâre'de Türk ordularının büyük başarı elde ederek birçok İngiliz askerini esir aldığına ancak bunlara karşı son derece insani davranış örnekleri sergilendiğine dair, arşiv belgelerinde çok sayıda yer almaktadır. Esirlerin güvenli biçimde iskânlarının sağlanması, yemek ve diğer ihtiyaçlarının düzenli bir şekilde giderilmesi ve rütbeli esirlerin uygun görecekları evlerde ikamet ettirilmeleri, yazışmalara konu olmuştur⁶². Örneğin esir edilen General Townshend ve askerlerine Lahey Mukavelenamesi çerçevesinde davranılarak bunların ihtiyaçlarının karşılanması için yetkililere 1916 yılının Mayıs ayında talimat gönderilmiştir⁶³. Nitekim Türklerin mertliğini geçmişinden aldığı dile getiren General Townshend, 1916 yılının Temmuz ayında Kopenhag'ın itibarlı gazetelerinden *Berlingske Tidende*'de yayımlanan mülakatında, “Türklerin düşmanlarıyla ne kadar şerefli bir şekilde savaştıklarının bazı İngiliz bakanlar tarafından bile İngiliz Parlamentosunda ifade edildiğine, kendisiyle maiyetine iyi muamelede bulduklarına” bizzat vurgu yapmıştır⁶⁴.

59 BOA., HR. SYS., 2293/3; HR._SYS., 2239/3.

60 BOA., MA. 1166/20; BOA., HR. SYS., 2247/6.

61 BOA., HR. MA.1166/77; HR. MA., 1170/46.

62 BOA., DH. ŞFR., 63/146; 63/147; 63/149; 63/202; 63/204.

63 BOA., HR. SYS., 2221/45.

64 BOA., HR. SYS., 2423/52.

Yine Kûtü'l-Amâre kuşatmasında yaralanan ve açlıktan sıkıntı çekip zayıf düşenlerin gemilerle ülkelerine gönderilmelerine Türkler tarafından izin verildiği,⁶⁵ İngilizlerin de bu hareketi takdir ve övgüyle karşıladıkları Batı basınında genişçe yer bulmuştur. İsveç gazeteleri Mayıs 1916'da bu durumu "Galip ve Muzaffer Türklerin Hareket-i Alicenaplığı" başlığıyla duyurmuşlardır.⁶⁶ Bu savaşta esir düşen ancak yol işlerinde gönüllü olarak çalışmak istemeyen Müslüman Hintli esirlere de kolaylık sağlanması ve geçimlerini teminen daha uygun yerlere gönderilmeleri bizzat İçişleri Bakanlığı tarafından emredilmiştir.⁶⁷ Esir edilen Hintli Müslüman subayların bayramda kılıç kuşanıp serbest bir şekilde gezmelerine ve Padişah'ın huzuruna çıkarılıp bayramlaşmalarına da izin verilmiştir.⁶⁸ Yine esirlerden gerek İngiliz gerekse Hintli askerlerin yurt dışından gönderilen tüm yardımlarda kolaylık sağlanmış ve bunların kendilerine ulaştırılmaları asla engellenmemiştir.⁶⁹

24 Haziran 1916 tarihli nüshasında İngiliz gazetesi *Manchester Guardian*, "Kûtü'l-Amâre'de esir edilen İngiliz askerlerine karşı Türklerin son derece insani davranışlarda bulunduğu, General Townshend'e karşı gösterilen hürmetin yenilginin üzüntüsünü bir nebze olsun azalttığı ve Gelibolu'dan dönen askerlerce Türklerin Kızılhaç'a ateş etmeyen bir düşman olarak hatırlandığı" ifade edilmektedir.⁷⁰

Buna karşı İngilizlerin aynı tutumu sergileyip sergileyemediğine dair bir örnek olarak Irak Cephesi'nde İngilizlere esir düştükten sonra kurtulan 51. Fırka Süvari Bölüğü Subay Adayı Bingazili Tahsin'in orada gördüğü işkenceye ait 1916 yılı Temmuz ayına ait raporu önemli bir vesikadır. Bingazili Tahsin'in raporu yanında aynı zaman diliminde Osmanlı Ordusu'na esir düşen iki İngiliz askerinin esaretleri sırasında gördükleri iyi muamele arşiv belgelerinde yerini almıştır.⁷¹ Belgelerden anlaşılacağı üzere Bingazili Tahsin, kendisinin sorguya çekildikten sonra günlerce esir karargâhında zor şartlar altında tutulduğunu ve kendisiyle birlikte buradaki esirlerin tamamen işkenceye tabi tutulduğunu ifade ederken iki İngiliz

65 BOA., HR. SYS., 2230/41.

66 BOA., HR. MTV., 768/31.

67 BOA., DH. ŞFR., 64/179.

68 BOA., HR. MTV., 768/27.

69 BOA., HR. SYS., 2222/2; HR. SYS., 2223/3; HR. SYS., 2223/46.

70 *Arşiv Belgelerine Göre Kûtü'l-Amâre Zaferi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2016, s. 237.

71 *Kûtü'l-Amâre Zaferi*, s. 245-247.

askeri, Osmanlılardan görmüş olduğu hürmetten son derece hoşnut olduklarını belirtmişlerdir⁷².

Kûtü'l-Amâre Savaşı'nda esir duruma düşen birçok Hintli Müslüman, Osmanlı Devleti'nin kendilerine gösterdikleri hürmet ve iyi muameleden dolayı dilekçe sunarak Osmanlı vatandaşlığına geçmişlerdir. Örneğin 12 Ocak 1918 tarihinde Eskişehir Esirler Garnizonu'nda bulunan Şeyh Abdulgaffar ve Bursa Esirler Garnizonu'nda kalan Safiullah oğlu Ziyaeddin kararname çıkartılarak vatandaşlığa alınmışlardır⁷³.

I. Dünya Savaşı'ndaki süreçte Osmanlı topraklarındaki tüm Fransa tebaası da serbestçe işleriyle meşgul olup hayatlarını idame ettirmişlerdir. Yalnızca şüpheli halleri görülenler, casusluk zanlıları ya da sahilde ikametleri mahzurlu olan şahıslar iç bölgelere sevk edilmişlerdir. Bu kişilerin gönderildikleri yerlerde esir muamelesi görmeden serbestçe oturabilmelerine izin verilmiştir. Üstelik hasta olduklarını beyan ettiklerinde İstanbul'a ya da istedikleri herhangi bir yere gidebilmekteydiler⁷⁴. Örneğin bir süre Kastamonu'da, daha sonra da Bursa'da ikamet eden Fransız Mösyo Bazin, kendisine verilen günlük ekmeğin yeterli olmaması sebebiyle durumunu Hüdavendigâr Valiliğine bildirmiş; talebi 13 Kasım 1917 tarihinde Emniyet Müdürlüğü tarafından uygun görülmüş ve gereği yapılmıştır⁷⁵.

Savaş süresince Fransız tebaası Osmanlı topraklarında hukukî yönden herhangi bir ihlalle karşılaşmadığı halde Fransa'daki Osmanlıların aynı şartlarda olmadığı anlaşılmaktadır. İstanbul Bakırköy Mektupçu Sokağı'nda oturan Nutki Kemal Bey, Fransa'daki Osmanlı tebaasının içler acısı hâlini bir mektupla Emniyet Müdürlüğü'ne iletmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti ile Fransa arasında savaş ilan edilmesinin ardından tüm Türklerden buldukları mahallenin polis komiserliklerine müracaat etmeleri istenmiştir. Komiserlikler, Osmanlıların

72 “Esârete dúcâr olduğum gündən beri Osmanlılardan görmüş olduğum hürmet ve riâyet-i fevkalâdeden cidden memnunum”, 89. Pencabî Taburundan Hacadarhan Merhamet. “Esnâ-yı muhârebeye dúcâr-ı esaret olarak sıhhatle Bağdad'a götürüldüm. Osmanlı zâbitân ve efrâdı tarafından görmüş olduğum hürmet-i mahsûsadan son derece memnun kaldığımdan dolayı işbu vesikayı kâmil-i mahzûziyetle takdîm ediyorum.” İkinci Leicestershire Taburu mülâzım-ı sânilerinden F. D. Woodfield. BOA., HR. MTV, 768/26; BOA., HR. MA., 1175/59.

73 BCA., 272.11.12.35.1; 272.11.12.35.18.

74 BOA., DH. EUM. 5. ŞB., 66/25.

75 BOA., DH. EUM.5. Şb., 48/40.

kendi hükûmetlerine manen bağlı olmadıklarını ifade eden bir beyanname talep etmişlerdir. Ayrıca Türklerin şehirde kalabilmeleri için Musevilerin Baş Hahamından tavsiye mektubu getirmeleri gerektiğini ilan etmişlerdir. Bunu yapmayan ya da vicdanen yapamayan 40 kadar Türk, Fransa'nın çeşitli bölgelerine gönderilmişlerdir. Nutki Kemal Bey, şartı yerine getirmediği için eşi ve küçük kızıyla birlikte Paris'te tutuklanmıştır. Üstelik 12 saat devam eden yolculuklarında kızına yiyecek ve içecek verilmesi engellenmiştir. Paris Polis Müdürlüğü'nde kendilerine savaş bölgesi dışında serbestçe yaşayabilecekleri söylenildiği halde Pontmain Manastırı'na götürülmüşler ve burada eşi ile Nutki Bey ayrı ayrı koşullara hapsedilmiş, günde ancak bir buçuk saat bahçeye çıkmalarına izin verilmiştir. Nutki Bey mektubun devamında şunları anlatmaktadır:

“Bahçeye çıkış esnasında mahkûmların ailelerini görmeleri askeri tedbirler ile engellenmiştir. Gündüzleri yatmak yasaklanmıştır. Yemekler suda haşlanmış patatesten ibarettir. Kurallara uymakta kusuru olanlar 4-5 günlüğüne ayrı bir hapisshaneye gönderilmişlerdir. Ailelere gönderilen mektuplar yönetim tarafından yakılmıştır. Burada bulunan bütün çocuklar sağlık şartlarının elverişsizliği ve beslenmedeki olumsuzluklardan dolayı uyuz ve boğmaca olmuşlardır.”

Nutki Kemal Bey anlatımına göre buradaki olumsuz şartlar nedeniyle zatürreye yakalanmış ve 8 ayda 104 kilodan 66 kiloya kadar inmiştir. Hapishane olarak kullanılan manastırda bulunan 200 esir, 1916 yılında isyan etmiştir. İsyanı araştıran komisyon, mahkûmları haklı bulmuş ve sadece eşlerini görebilme iznini hayata geçirmişlerdir. Söz konusu Manastır aynı zamanda Osmanlı topraklarından yakalanan çeşitli kişiler için hapishane olarak da kullanılmıştır. Anadolu ve Rumeli'den toplanan 100 civarında kişi çok zor koşullarda zindanlarda kaldıktan sonra buraya getirilmiş, avluda çınlıçplak soyularak duş yaptırılmıştır. Bu kişilerin arasında müftüler, müderrisler de yer almaktadır⁷⁶.

Osmanlı Devleti, savaşın zorlu şartlarına rağmen zimmi hukukuna sahip gayrimüslim halkın ihtiyaçlarını da düşünmüştür. 1917 yılında şiddetli kıtlık ve çekirge istilası sebebiyle zor durumda bulunan Cebel-i Lübnan'daki Marunî Kilise ve manastırlarına önemli miktarda hububat ve erzak verilmiştir. Antakya Patriği İlyas Patras, 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya bu hususta duydukları memnuniyeti ifade eden bir mektup göndermiştir⁷⁷.

76 BOA., DH. EUM. 5. Şb., 66/25.

77 “Binâenaleyh nâil olduğumuz işbu in'âmdan dolayı zât-ı devletleri vasıtasıyla e'âzîm-i ricâl-ı dev-

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde esir duruma düşen yabancı askerlere iyi muamelede bulunulmaya azami ölçüde gayret edilmiş, bu konuda gevşeklik gösteren ya da kasten kötü davranışta bulunanlara cezalar verilmiştir⁷⁸.

Sonuç

Müslüman ve Türk devletlerinden intikal eden büyük tecrübe, hatta Bizans ve Roma'nın birikimi ile sentezlenerek döneminin en gelişmiş gücüne dönüşen Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminde İslam dini ana omurgayı teşkil etmiştir. Devlet'in savaş hukuku ve siyasetinde de İslam hukuku ve ahlakına dair prensiplerin ve Türk devlet geleneği müktesebatının büyük tesiri olmuştur.

Yaklaşık altı yüzyıl boyunca son derece geniş bir coğrafyayı egemenliği altında bulunduran Osmanlı Devleti'nin, -tarihî kayıtlar ve bilimsel çalışmalarda yer bulmuş veriler dikkate alındığında- kuruluş döneminden itibaren savaşa dair birtakım insani, hukuki ve ahlaki ilkeleri gözettiği anlaşılmaktadır. Elimizdeki arşiv belgeleri incelendikçe son derece yoğun savaş süreçleri yaşayan Osmanlı Devleti'nin, kazanma arzusu ile insani değerler arasında bir denge kurmaya çalıştığı dikkat çekmektedir.

Osmanlı Devleti, sefer sırasında, savaş meydanında ve sonrasında kanun ve ilkelerden ayrılmamaya çalışmış, söz konusu insani ilkeleri yeri geldiğinde ısrarla kendi yetkililerine hatırlatan bir süreç takip etmiş, savaş ve mücadelede bulunduğu herhangi bir devletle dinî ve ırkî bağları olan Osmanlı vatandaşlarının da güvenliğini sağlamaya ve onları korumaya azami gayret göstermiştir. Savaşlarda, İslam dini ve Türk devlet geleneğinde köklü yer edinmiş, gayri muharip unsurlara ilişilmemesi düsturuna riayet edilmeye çalışılmış, hatta aksine davrananlar zaman zaman cezalandırılmışlardır. Muhasım devletlerin insani değerleri ve diplomasiyi hiçe saydığı dönemlerde bile İslam dini ve kendi tarihinden devraldığı hukuki, ahlaki yaklaşıma bağlı kalmaya çalışılmıştır.

---

letimize azim teşekkür etmemizi arz ederek sadakat ve emanet ile muttasıf olan zevât-ı müşâru-nileyhimin teksir-i emsâli ve şefkatlü re'fetlü Padişah-ı a'zamımız efendimiz hazretlerinin inâyet-i Rabbâniyye ile mahfûz ve masûn buyurulması duasıyla hatm-i kelâm eylerim." BOA., HR. MA, 1198/13.

78 BOA., HR. SYS., 2230/58, 2565/2, 2565/3; BOA., BEO., 4557/341775.

KAYNAKLAR**Arşiv Kaynakları****Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)**

Bâb-ı Âsafî Dîvân-ı Hümâyûn Sicillâtı Mühimme Defterleri (A.DVNS. MHM.d.): 5/499, 5/874, 5/1767, 32/509, 87/469, 106/26, 128/22.

Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM.): 230/87, 279/63, 398/17.

Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir (A. MKT. NZD): 402/101.

Bâbîâlî Evrak Odası (BEO): 4119/308868, 4121/309025, 4199/314918, 4220/316447, 4557/341775.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Beşinci Şube (DH. EUM. 5. ŞB.): 48/40, 66/25.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Emniyet Şubesi (DH. EUM. EMN.): 1/39.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhasebe Şubesi DH. EUM. MH., 77/58.

Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği (DH. HMS.): 27/29.

Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı (DH. SYS.): 112-23/55-8.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.): 63/146, 63/147, 63/149, 63/202, 63/204, 63/207, 64/179.

Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR. HMS. İŞO): 43/6.

Hazîne-i Hâssa Nezâreti Tahfîrât Kalemi (HH. THR.): 469/78, 469/90.

Hâriciye Nezâreti Siyasi Kalemi (HR. SYS.): 903/2, 903/80, 1189/1, 1559/1, 1962/1, 1967/3, 2012/1, 2041/2, 2077/7, 2083/10, 2213/3, 2216/7, 2221/45, 2221/78, 2222/2, 2223/3, 2223/46, 2230/41, 2230/58, 2239/3, 2247/6, 2293/3, 2423/52, 2565/2, 2565/3.

HR. MA., 1166/20, 1166/77, 1170/46, 1175/59, 1198/13.

Hâriciye Nezâreti Mütenevvia Kısım (HR. MTV): 768/12, 768/26, 768/27, 768/31.

İrâde Dâhiliye (İ. DH.): 22622, 23226.

İrâde Dosya Usulü (İ. DUIT): 38/53.

İrâde Hâriciye (İ. HR.): 21290, 21300.

İrâde Meclis-i Mahsûs (İ. MMS.): 7/266.

Mâliye Nezâreti Cerîde Deterleri (ML. CRD. d.): 1753.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.): 38/36, 1563/12.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Belgeleri (BCA)

272.0.0.11.7.1.4, 272.0.0.11.7.2.2., 272.11.12.35.1, 272.11.12.35.18.

Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi Belgeleri (ATASE)

Fon: 110-9-1-1, Kutu 4, Gömlek 11, Sıra 39, Fon: 110-9-1-1, Kutu 9, Gömlek 6, Sıra 9,

Fon: 110-9-1-1, Kutu 36, Gömlek 67, Sıra 10, Fon: 110-9-1-1, Kutu 39, Gömlek 76, Sıra 8,

Fon: 110-9-1-1, Kutu 46, Gömlek 1, Sıra 21, Fon: 110-9-1-2, Kutu 8, Gömlek 0, Sıra 42.

İstanbul Kadı Sicilleri

Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151/M. 1737-1738)
Cilt: 68, Sayfa: 255; Hüküm No: 287 Orijinal metin no: [77b-1].

Kaynak, Araştırma-İnceleme Eserler

Arşiv Belgelerine Göre Kütü'l-Amâre Zaferi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2016.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2017.

Birinci Dünya Savaşı Belgeleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2017.

Beydilli, Kemal, “Trablusgarp Savaşı”, *DİA*, Cilt Ek 2, Ankara 2019, s. 606-609.

el-Beyhakî, Ebubekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut H. 1424/M. 2003.

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992.

Doğan, Hasan, *İslam Hukukunda Savaş ve Meşrûiyeti*, Rağbet Yay., İstanbul 2018.

Doğanışık, Murathan, *Savaş Hukuku ve Angajman Kuralları*, İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahim, *Kütâbu'l-Harâc*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire H. 1352.

Grotius, Hugo, *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha Meray, AÜB, Ankara 1967.

Hadduri, Mâjid, *War and Peace in the Law of Islam*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1955.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz, *Reddu'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtâr*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad H. 1423/M. 2003.

İbn Hanbel, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sunen*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut (t.y.).

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (el-Hafid), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut H. 1427 /M. 2006.

Karabulut, Umut, “Kudüs'te Savaş Hukuku ve Toplumlararası Yeni Düzenin Oluşumu (1914-1920)”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi VIII. Cilt: Hukuk ve Diplomasi, Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara 2022, s. 203-214.

Küçük, Cevdet, “Balkan Savaşı”, *DİA*, C 5, İstanbul 1992, s. 23-25.

El-Maverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut H. 1415/M. 1994.

Müslim, Ebû'l-Huseyn b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992.

Nargül, Veysel, “İslam Savaş Hukukunun Temel İlkeleri Ekseninde Nehcü'l-Belâğâ”, *Milel ve Nihal İnang, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C 8/S. 3 (Eylül-Aralık 2011), s. 115-150.

Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı, C I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

Osmanlı Belgelerinde Kazan, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2005.

Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Osmanlı Belgelerinde Trablusgarbı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

Osmanlı'dan Günümüze İnsani Diplomasi: Cihan-Penâh, Proje Yöneticisi: Uğur Ünal, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2016.

Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâi'ü'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Gazâlî, Dımeşk H. 1400/M. 1980.

Ünal, Uğur, *Arşivciliğimizin Yüz Yılı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2023.

Belgelerle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Savunma Sanayii, Proje Yöneticileri: Uğur Ünal – İsmail Demir, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı-T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, İstanbul 2021.

ez-Zuhaylî, Vehbe, *Âsâru'l-Harb fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1992.

Yazıldı

Bu dahi

Rumili Beylerbeyisine hüküm ki:

Asker ile emrim üzere teveccüh etdiğün gereği gibi hıfz olunup ahada terikesi çiğnelmeyüp ve müft ü meccânen nesneleri alınmayup reâyâyâ ta'addî olmamak emr idüp buyurdum ki:

Dergâh-ı mu'allâm çavuşlarından Selim vardukda bu bâbda bizzât mukayyed olup dâyimâ görüp gözedüp sipâhîden ve gayriden bir ferde reyanın terike ve çayırı çiğne[t] dirmeyüp ve müft ü meccânen nesnesin aldırmayup zulm ü ta'addî etdirmeyesin. Sonra yoklayup görilse gerekdir. Ana göre mukayyed olasın. İdenleri men' idüp haklarından gelesin.

[13 zilka'de sene 973/1 Haziran 1566]

BOA. A. DVNS.MHM.d, 5/1767.

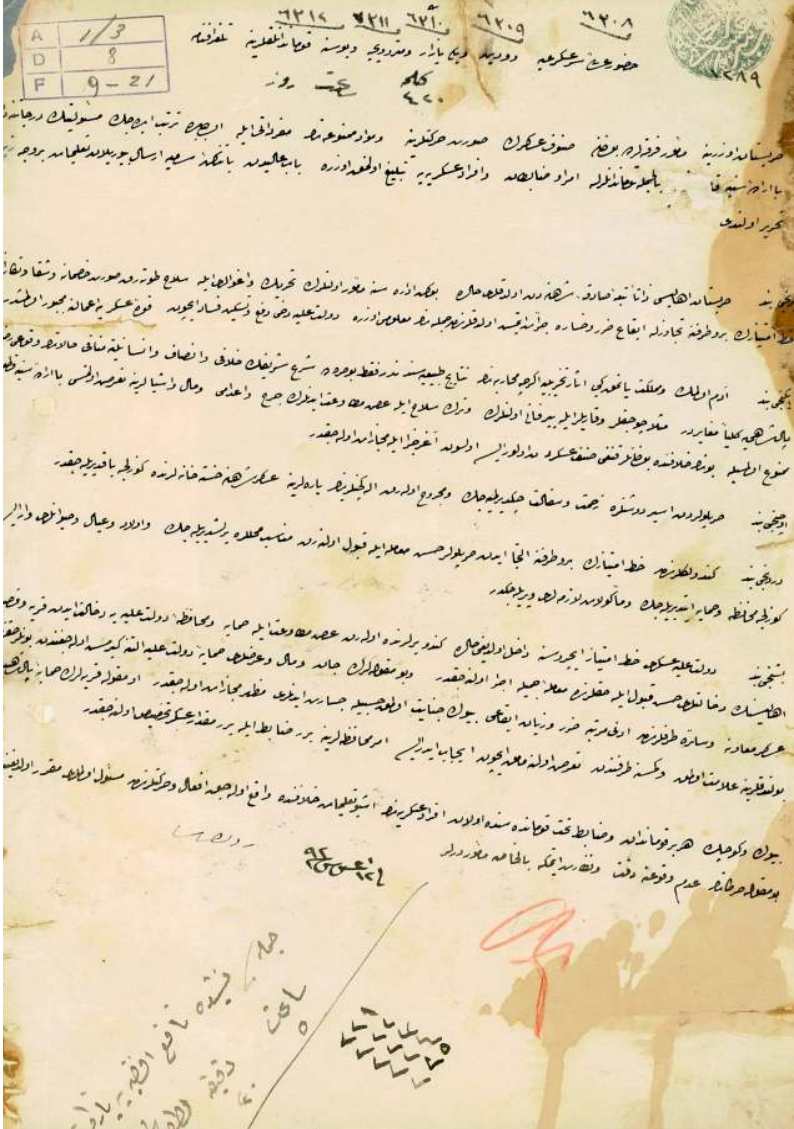
Anadolu'nun sağ kolunda sefer-i hümayûnuma me'mûr vüzerâ-yı izâm ve beylerbeyiler ve sancakbeyleri ve kethüdâyerleri ve yeniçeri serdârları ve bi'l-cümle sefer-i hümayûnuma me'mûr olan tavâyif-i askere hüküm ki:

Memâlik-i Mahrûsetü'l-memâlikimde sâkin ve mütemekkin olan re'âyâ ve berâyânın zıll-ı zalil-i sa'âdet-masîr-i hüsvânemde hoş-hâl ve müreffehü'l-bâl olmaları levâzım-ı zimmet-i himmet-i cihan-bânîden imdî siz ki vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı fihâm ve ümerâ'-i kirâm ve kethüdâyerleri ve yeniçeri serdârlarınız, işbu sene-i amîmetü'l-meymenede med'uvv olduğunuzu cihâd-ı hümayûn-ı nusret-makrûnuma müteveccih ve âzim olduğunuzda inşâallâhu te'âlâ uğradığınız yerlerde ve güzer eylediğiniz mahallerde kemâl-i adâlet ve (...) ve nihâyet merhamet ve şefkati kendünüze de'b ve âyin edinüp aceze-i re'âyâ ki vedâyi'-i Hâlikü'l-berâyâdır (...) ve meccânen yem ve yemek ve zâd u zevâdelerin almayup hilâf-ı şer'-i şerîf emvâl ve a'râzlarına ta'arruz ve bir vechile zulm ve te'addî itmeyüp ve itdürmeyesin. “*Vallâhu lâ-yehdî'l-kavme'z-zâlimîn ve li'z-zâlimîne min-velîyyin velâ-nasîr ve'z-zâlimîne e'ade lehüm azâben elîmâ vallâhu lâ-yehdî'z-zâlimîne emmâ men-zaleme fe-sevfe tu'azzibuhû sümmâ yüraddü ilâ-rabbihû fe-yu'azzibuhû azâben nekîrâ ve emmâ men âmene ve amile sâlihân fe-lehu'l-hüsnâ*” nass-ı kerîmü's-şân üzre dünyâ ve âhirette mücib-i mu'âheze ve mu'âkabe olur emr-i nâ-mülâyimde(?) bulunmayup iki cihanda vesîle-i fevz ü felâh olacak hizmet ihrâziyla mümtâz olmağa bezl-i mechûd eyleyüp inşâallâhu te'âlâ bu gazâb-ı gazâda “*inne fi'l-cenneti mâ-bihî dereceten indallahi te'âlâ li'l-mücâhidîne fi-sebilillâh*” sevâbından nâil(?) ve vâsıl bulacağınız huzûz-ı vâfiyenizin iyâben billâhi te'âlâ tarik-i savâb ve sedâddan udûl ve inhirâf ve irtikâb-ı zulm ve udvân ile mahv u ibtâl eyleyemeyesiz ve'l-hâsıl “*bi'l-adli kâmeti's-semâvâti ve'l-arzeyn*” mefhûm-ı şeref-mevsûhunca re'âyâ ve berâyânın ve bi'l-cümle zîr-i destânın kemâ-yenbağî himâyet ve sıyânetleri ve zamân-ı sa'âdetimde hoş geçimmeleri aksâ-yı murâd-ı hümayûnumdur. Müteveccih olduğunuz tarik-i gazâda herbiriniz sîret ve himâyet ve hareket-i pesendide ihtiyâr edüp evzâ' ve etvâr ve hareket ve (...)nizden iyâzen-billâhi te'âlâ bir ferd müte'ezzî olmaktan ziyâde tevakkî eyleyüp ve içinizden hevâcis-i nefsâniyesine itibâ' ile fukarâya te'addî kâsında olur kendin bilmeyenleri evvelâ nush u pend lâzım (...) ile zecr ve men' ve mutanassih ve mütezeccir olmadıkları hâlde tehdîd ve teşdîd ile mu'âkabe ve tezhîb ve alâ-eyyi hâlin semt-i salâha tahvil ve tergîb eyleyüp işbu mevâ'iza-i haseneyi şâmil ve nasâyih-i sûd-mendi müştemil müştemil fermân-ı vâcibü'l-ımtisâlime mugâyir her kim hareket ve yolda ve izde ve menâzil ve merâhilde bir derd-mende te'addîye cesâret eylediği sem'-i hümayûnuma ilkâ ve yâhûd ol mazlûm gelüp rikâb-ı kâm-yâbıma ref-i rık'a ve iştikâ etmek ihtimâli olur ise “*ve men ya'mel sû'en bi-(...)*” medlûlünce sırasına göre tertîb-i cezâ olunur sonra bilmedik ve âgâh olmadık demeyüp ana göre hareket eylemeniz bâbında hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnum mücebince fermân-ı âli-şân sâdır olmuşdur buyurdum ki.

Fî evâil-i L sene 1106 [15-24 Mayıs 1695]

BOA., A. DVNS.MHM. d, 106/100.

Ek 3: Sırbistan üzerine gönderilecek askerlerin kadınlar, çocuklar ve esirler hakkındaki yükümlülüklerine dair 1876 tarihli talimat. BCA., 110-9-1-2-8-0-42.

Huzûr-ı âli-i Seraskeriye, Rudnik, Yenipazar, Mitroviçe ve Bosna Kumandanlıklarına Telgrafnâme

440 kelime, saat, rûz

Sırbistan üzerine me'mûr fırkalarda bulunan sunûf-ı asâkirin suret-i hareketlerine ve mevâd-ı mütenevvi'anın müfredâtı ile obâbda terettüb edecek mes'ûliyetin derecâtına dâir bâ-irâde-i seniyye (...) bi'l-cümle kumandanlarla ümerâ-i zâbitan ve efrad-ı askeriyye tebliğ olunmak üzere Bâbîâli'den bâ-tezkere-i sâmi irsâl buyrulan ta'limât ber-vech-i zir tahrîr olundu.

Birinci bend: Sırbistan ahâlisi zâten teba'a-ı sâdika-i şâhânedan oldukları hâlde bugün idâresine memur olanların tahrik-i da'vâları ile silah tutarak suret-i hasmâne ve şekâvetkerâne hatt-ı imtiyâzın berü tarafına tecavüzle ikâ'-ı zarar u hasâra cür'et etmiş olduklarından cümlelerin ma'lûmu üzere Devlet-i Aliye dahi def ü teskîn-i fesâd için kuvve-i askeriye i'mâlîne mecbûr olmuştur.

İkinci bend: Adam? ölmek ve memleket yanmak gibi asâr-ı tahrîbeye eğerçe muhârebenin netâyiç-i tabî'yesindedir. Fakat bu sırada şer'-i şerîfin hilâfı ve insâf ve insâniyete menâfi hâlâtın vukû'ı rızâ-yı pâdişâhiye külliyyen mugâyirdir. Mesela çocuklar ve karılar ve pîr-i fâni olanların ve terk-i silâh ile arz-ı mutâva'at edenlerin cerh ve i'dâmı ve mâl ve eşyalarına ta'arruz olunması bâ-irâde-i seniyye (...) memnû' olmasıyla bunun hilâfında bulunanlar kangı sınıf-ı askerden olur ise olsun ağır cezâ ile mücâzât olunacaktır.

Üçüncü bend: Sırpılardan esîr düşenlere zahmet ve sefâlet çekdirilmeyecek ve mecrûh olarak ele geçenlerin yaralarına asâkir-i şâhâne hastahânelerinde güzelce bakırlacaktır.

Dördüncü bend: kendiliklerinden hatt-ı imtiyâzın beri tarafına ilticâ eden Sırpılilar hüsn-ı mu'amele ile kabûl olunarak münâsib mahallere yerleştirilecek ve evlâd u ıyâl ve hayvanları var ise güzelce muhâfaza ve himâye ettirilecek ve me'külât-ı lâzîmeleri verilecektir.

Beşinci bend: Devlet-i Aliye askeri hatt-ı imtiyâz içerisine dâhil olduğu hâlde kendi yerlerinde olarak arz-ı mutâva'at ile himâye ve muhâfaza-i Devlet-i Aliye'ye dehâlet eden karye ve kazâ ahâlisinin dehâletleri hüsn-ı kâbul ile haklarında mu'amele-i cemile icrâ olunacaktır. Bu makûlelerin can u mâl ve ırları himâye-i Devlet-i Aliye altına girmiş olacağından bunlar hakkında asâkir-i mu'âvene ve sâire taraflarından ednâ mertebe zarar ve ziyân ikâ'ı büyük cinâyet olmak hasebiyle cesâret edenleri mazhar-ı mücâzât olacaktır. O makûle karyelerin himâye-i pâdişâhide bulduklarına alâmet olmak ve kimesne tarafından ta'arruz olunmamak için icâb eder ise emr-i muhâfazalarına birer zâbit ile birer miktar asker tahsîs olunacaktır.

Büyük ve küçük her bir kumandan ve zabıt taht-ı kumandasında olan efrâd-ı askeriyyenin iş bu ta'limât hilâfında vâkı' olacak ef'âl ve hareketlerinden mes'ûl olmak mukarrer olduğun[dan] bu makûle harekâtın adem-i vukû'una dikkat ve nezâret etmeğe bi'l-hâssa me'mûrlardır.

Fî 12 Ağustos sene [12]92 [3 Eylül 1876] Cümlesi Niş'de Nafi Efendiye

BCA., 110-9-1-2-8-0-42

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu Başkumandanlığı Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi

Asâkir-i berriye ve bahriye başkumandanı bulunan methû‘-ı azâm ü efhâm Padişahımız efendimiz hazretlerinden şeref-telakki etdiğim emr u fermân-ı hümâyûn mantûk-ı âlisi vechile size yani şecî‘ Osmanlı ordusuna bu vechile tevcih-i hitab ediyorum.

Ey zâbitân ve efrâd!

Asırlardan beri vatanımız için bu kadar mühim bir saat hulûl etmemiştir! Kendileriyle sulh ve müsâlemet üzere ve hatta yaşamaktan başka bir şey istemediğimiz komşu hükûmetler (*Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan Hükûmetleri*) her gûne kaide-i adaleti ve kâffe-i hukuku ayak altına alarak ve Avrupa Düvel-i Muazzaması'nın nesâyih ve ihtarât-ı vâki‘alarına ehemmiyet vermeyerek sulh ve müsâlemetin muhafazası emrindeki mesâimizi hükümsüz bırakmak için bize küstahâne meydan okudular. Bütün millet onların bu vaz‘-ı cür‘etkârânelerini kemâl-i nefret ve istihkâr ile telakki etmiş ve bunu mütecâsirlerin yüzlerine çarpmak hususunu size tevdi‘ eylemiştir.

Ey zâbitân ve efrâd!

Bu hakaretin intikamını almak ve devletimizin şeref ve namusuyla hukuk-ı mukaddesini müdâfaa etmek ve şanlı Osmanlı ahlâfının meziyyâtına halel gelmediğini ve onların an‘anât-ı kâhramânesiyle her hâlükârda gösterdikleri şecâat ve basâleti ve vatanın selâmeti uğrunda ki bi-hadd ü pâyân fedakârlıklarını tamamiyle muhafaza ettiklerini kâinâta karşı isbat etmek sizlere kalmıştır! Ecdadınızdan bir avuç şüc‘ân vaktiyle Anadolu’dan Rumeli yakasına geçerek bu iklim-i azîmi feth etmiş ve onların şanlı evlâdı dahi şimdiye kadar vuku bulan her bir muharebede kahramanca hareketle bütün cihanın takdir ve hayretini celb ederek sizler için emsale şâyân bir çok nümûne ve misal göstermişlerdir. Karşınızdaki düşmanlar fezâil-i askeriyeye sizin dünunuzda bulduklarından Allah’ın avn ü inâyetiyle onlara şiddetli bir ders vermek sizin için bir vazife-i hamiyettir. Memleket size güveniyor.

Fakat hayatınızı tehlikeye ilkâ ederek müdâfaa eyleyeceğiniz maksad-ı fevkalâde muhakk ve mukaddes olmakla beraber şurasını hatırdan çıkarmayınız ki avn-i Hakk’la mağlubiyet şânından olmayan bir şecâatden başka sizce ibrâz edilmesi lâzım gelen bir nümûne-i imtisâl daha vardır. O da insaniyete karşı ibrâz edeceğiniz nizâm ve intizam ile âmirlerinize itaat-i mutlakadan ibarettir. Bilâ-mûceb ve gaddârâne kan dökülmemeli! Masum ve acizlere ve nisvân ve sibâyâna ve üserâyâ karşı tecviz-i i‘tisâfât edilmemeli! Silahlı olmayan efrâd-ı ahalinin mal ve canı ve her kavmin kendince muhterem olan mebâni-i ruhâniyesi muhafaza edilmeli! Âmirlerine itaat için sizinle harb eden ve fakat kalben muharebeyi tel‘in eyleyen ve size dest-i muhâdeneti uzatmağı cana minnet bilen bir takım iğfâle uğramış biçârelere merhamet olunmalı! Osmanlıların en müterakki milel ve akvâm mertebesinde bulduklarını ve hakkâniyet-i düveliye esasâtıyla efkâr-ı insaniyet-perverânenin nihayetü’l-emr ihrâz-ı galebe edeceğine derece-i nihayede itimad ettiklerini sizi pek az tanıyan âlem-i medeniyete karşı isbat etmelisiniz!

Ey vatanın Őeci' műdâfileri!

Umumî tehlike karŐısında her vakitten ziyade műttehid olarak ve vazifenizi bilerek ilerleyiniz! MarŐ ileri! Biliniz ki Cenâb-ı Hakk'ın yardımı bűtűn bir milletin ruhu sizinle beraberdir. Arkanızda ise cesaretinizin műkâfâtını icra, ihtiyaatınızı tesviye, yaralarınızı tedavi, ailelerinize muâvenet iŐin her tűrlű fedakârlıđı ihtiyara hâzır, sâdık ve merhametli yűrekler vardır. MarŐ ileri! Mefâhir-i zaferle ve en bűyűk bir vazifenin ifa ve ikmâliyle bűtűn aile ve akrabanızı ve cűmle vatandaŐlarınızı mesrűr, minnetdar ediniz. *Hazret-i Allah cűmlemize tevŐikanini refik etsin.*

7 Zilkade [1]330 ve 5 TeŐrîn-i Evvel [1]328 [18 Ekim 1912]

Harbiye Nâzırı ve
Ordu-yı Hűmâyűn BaŐkumandan Vekili
Birinci Ferik
[Nâzım]

BOA., HR. SYS., 2077/7.

۴

اسرائلک اعلاشمیچون اوزانلق نوعی ایجابات مذهبییه کوره
انتداب ایتک وایدات طبع و احضار ایتک حق میجوریت قطعیه کوبایدکه
اسرایه تماماً ترک اولیجی ویا لکنر ایمان ناله اعتباریه منتخب اوزانلق بر نفر
تنبیانه تقابل نظردهنده طوتولیدیر . فقهه مصرف ایجاب ایدر و اسرا یوق
بلذات تاویه ایدرزاسه ایستکازی المعصمک احضاری ممکن اولدجه موافق
ولازمیدر .

۱۱ — اسرائلک مظهر ایدیلرجهکی مساعدات خصوصیه وخصومیه
ایجاب کوره حریره نظارتیه تعیین و امر اولور .

۳ — مشخصات وایشه

۱۲ — اسیرضاپلاره حائز اولدقاری رتبهک اردوی جاپوندهکی معادل
رتبهک شخصیات شهریمی ایلقی اولوق اوزره هر آیک ناپاینده اعطالونور .
اولوق ووقولتیکی مؤسسات خصوصیه اقامه اولدقاری حالده اجرت
شهریمی و شاید طرف حکومتمن ایشه ایدکنده ایستراشده مصرفی مامورلارندن
توقیف و پول وورقه آمانی و حردین منول حریره وخته قلدردن اولویونده
وجودلریه عارض اولان دیگر واحضرفلکله مصادیق تدابیری قطع اولور .
فقط قاعده عابثانی ایانات تمسبه بر پاره قطع و توقیف ایدلر . حردین منول
جریمه وخته قلدردن تدابیری حکومت سنبیه عالدیر .

۱۳ — سلاح اندازلر بر عینانی قورسک تعیینات شهریمی شخص
ویر آرمده اعطاری وخته و مؤسسات عمومیه اقامتلری تعیین و ایجابنده
اکسا اولورولور . فقط نه اکسا وایشه و اقامه و ایجابنده تدابیری مقابل
کندیلرندن بر پاره طلب اولماز .

۱۴ — اسیرضاپلار هر درلو خدمتندن مصادیق فقط سلاح انداز
اسرای دولت استعدا لریه کوره و عله ویشی اولوق استخدام حتی حائزیدر .

۳

۲ — مساعدات عمومیه

۶ — اسیر افرادک تقود و ذی قیمت شیری بامقبوض امانه اخذ و اسرا
قومیسونک قاصسنده حفظ اولوب احتیاجیچون اوزرئنده بر میجیدیدن
فضله یاره بر اقلماز و صرف ایدوب یازمه احتیاج اولدجه مقبوضدن باتزیل
جسته جسته امانت ایشیمی تسویه اولور .

۷ — اسیر ضابطان ، تقود و ذی قیمت موادی امانه قاصیه تودیع ایتک ویا
زدرئنده حفظ ایتک خصوصلرئده مختاریدر .

۸ — اسرای حریرییه مخصوص اولان ویا اولور طرفندن ارسال
اولان مکتوبلر ، حواله نامه ، تقود و پوسته پاکتلی کرک مورد و کرک
خرج مالکده کرکه توسط مالکئارده هر درلو پوسته اوردانندن معافدر .
اسرای حریرییه مخصوص هدایا و امانات عینه هر درلو ادخال رسومندن
و سآرئندن معاف اولدلیکن حکومته ایشیدیان خطلولده اجورات
قلهدهنده معافدر . باعموم اسرای حریرییهک مالک عتایه داخلده نقل مصارفی
حکومت سنبیه ایفا اولور .

۹ — اسرای حریرییه مکتوبلری ، ناملرئنه کلان پاکتلی ، غزتلر
و کذا ارسال ایدیلرکی مواد داغئ سانسوره ناملرئنه بئاعلیه ایشو مواد
سانسور ایدیلدیکه ارسال اولدلیکن کی سانسور ایدیلدیکه کندیلرئنه بریزلر .
مخوردنن سالم اولمازانی ایشه اعطالانماز .

۱۰ — جهت عسکرجه و حکومت خلیجه امر اولدجه . تدابیر
آیاشیرورانه یوق قورک شرطیه اسرا دین و مذهبییه ناله معاملاتده
حاضر یوقتی دخی داخل اولوق اوزره آیین مذهبییهک اجرائسده سربستی
تامیه مظهر اولورور . ایجابات احواله کوره درجه سربستی غازیون
قومادانلقجه تحدید اولمایدیر .

۵

۱۵ — عمه وایشی اولوق استخدام ایدیلان اسرایه دولتجه تقدر
اولان بر یومیه اعطالونور . ایچینو یومیهک بر قسمی حین اطلاقده اعطال
قلق اوزره امانه قومیسونک قاصسنده حفظ و تهوین احتیاجیته مدار
اولدجه قدر بر مقدار و سآرئ طرفئنده بدینه اعطالونور .

۴ — اسرا قومیسونلری

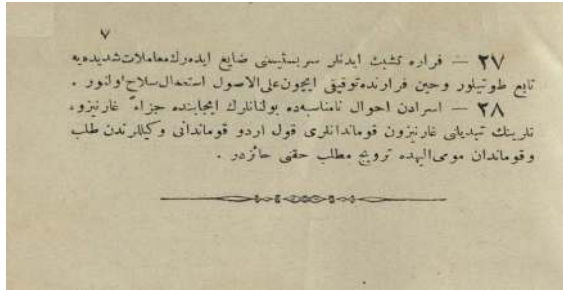
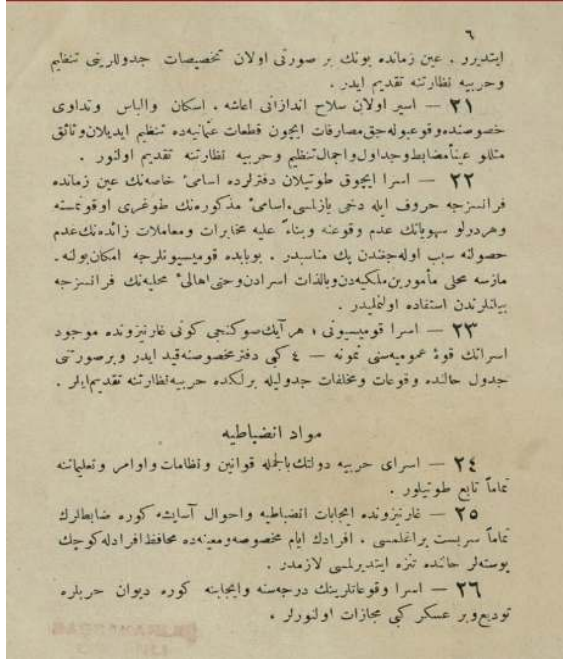
۱۶ — اسرائلک اقامه و اسکانی ، ایشه و اداریمی ، تأدییه تخصیصاتی
خسته لریک تدابیری ، حقلرئدهکی معاملات قوبوده ایمانی ، الضیابط
و سوق ادارلریک تعیین ایچون اسرا قومیسونلری تشکیل اولور .

۱۷ — اسرا قومیسونلری ریشی ایجاب کوره امرادن بر ذات ویا بر
ضابط اولوق اوزره بر ریش ایشه بر ایشه و حساب هیئتی و ایجاب قدر محافظ
عسکر ویا ژاندارمئدن ترکیب و تشکیل اولور . یوقومیسونلرئش هیئتلری
منطقسنده بوتان قولاردو قومادان وکیلری انتخاب و تعیین ایدلر .

۱۸ — اسرا قومیسونلری اسرائلک بر کینه دفتری نمونه ۱ — تنظیم ایدر .
هریک اسرا قاضی کلدیکه عین دفتره منسلسلا صره نورموسنی تعقیب ایدرک
قید ایدر . ایشو کینه دفترلریک بر صورتی هر یق قافله کلدیکه بر دفعیه
مخصوص اولدق تنظیم و طوغرئدن طوغرییه حریره نظارتیه ارسال ایدر .

۱۹ — اسرا قومیسونلری ، اسرایه مخصوص بر وقوعات دفتری نمونه ۲ —
تنظیم ایدر . و اسراندن قیاتی و قوعوبولان اولورسه ایشو دفتره مختلفیه برابر
کونی کونه کینه ایدر . ایشو وقوعات دفتریک هر آئی نامهنده بر صورتی
وقوعات جدوللریه املا ایدرک مع مختلفات حریرییه نظارتی مستشارلرئنه
ارسال ایلر .

۲۰ — اسرا قومیسونلری ، بر تخصصات دفتری نمونه ۳ — تنظیم ایدر .
و اسرا ضابطانه معاش و برلرئده ایشو دفتری املا و اسیرضاپلاره اعضا

Ek 5: Esirler hakkında 1914 tarihli talimat. BOA., HR. SYS., 2216/7

Üserâ Hakkında Ta'îmât-nâme

1. Sevk ve İdâre

1. Üserâ; Harbiye Nezâretince, ta'yîn olunan garnizonlara sevk ve ikâme olunur. İcâbında garnizonlarının kısmen veya kâmilten tebdîli kezâ Harbiye Nezâretince emr olunursa da ahvâl-ı müsta'celede Kolordu Kumandanları vekîlleri bu bâbda hâiz-i salâhiyetdirler.

2. Esîr zâbitler; hâiz olduğu rütbenin, Ordu-yı Hümâyûn'da muâdili rütbenin haysiyet ve şerefine ve kezâl hükümet-i metbû'aları tarafından bi'l-âhire tesviye edilmek şartıyla o rütbenin muhassasât-ı şehriyesine mazhar ediliirler. Esîr küçük zâbit ve esnâf-ı askeriyeye ve rütbesiz sivillere efrâd; Osmanlı küçük zâbit ve neferine mahsûs ta'yînâta mazhar edilir. Fakat maâş verilmez.

3. Üserâ-yı harbiyeye her dürlü sû-i muâmeleden mahfûz ve insâniyetin her dürlü icâbâtına muvâfık muâmelâtına mazhar ediliirler. Üserânın inzibât ve muhâfazası ve her türlü ahvâle karşı hukuk ve haysiyetlerinin te'mîni buldukları garnizon kumandanıyla garnizonun merbût olduğu Kolordu Kumandanlığı Vekâleti'nden mes'ûldür.

4. Esîr zâbitlerin iskân ve ikâmeleri için mümkün mertebe muvâfık-ı haysiyet ve şeref oteller veya konaklar kiralanarak te'mîn olunur. Esîr zâbitler mevkiin icâbâtından olarak kendi kendilerini iâşe edemezlerse talepleri hâlinde iâşeleri taraf-ı hükümetden deruhde ve te'mîn olunur.

5. Esîr silah-endâzân garnizondaki kışla veya münâsib müesseselerde ikâme olunur ve doğrudan doğruya taraf-ı devletden iâşe ve icâbında iksâ ve tedâvî ediliirler.

2. Müsâadât-ı Umûmiyye

6. Esîr efrâdın nükûd ve zî-kıymet şeyleri bâ-makbûz emâneten ahz ve üserâ komisyonunun kasasında hıfz olunup ihtiyâcâtı için üzerinde bir Mecidiye'den fazla para bırakılmaz ve sarf edip paraya ihtiyâcî oldukça makbûzdan bi't-tenzil ceste ceste emânet akçesi tesviye olunur.

Esîr zâbitân, nükûd ve zî-kıymet mevâddını emâneten kasaya tevdi' etmek veya nezdlerinde hıfz etmek husûslarında muhtârdırlar.

7. Üserâ-yı harbiyeye mahsûs olan veya onlar tarafından irşâl olunan mektûblar, havâlenâmeler, nükûd ve posta paketleri gerek mevrid ve gerek mahrec memâlikde, gerekse mutavassit memleketlerde her türlü posta ücûrâtından muâfıdır. Üserâ-yı harbiyeye mahsûs hedâyâ ve îânât-ı aynıyeye her türlü idhâlât rûsumundan ve sâireden muâf olduğu gibi hükümetçe işledilen hutûtda ücûrât-ı nakliyyeden de muâfıdır. Bi'l-umûm üserâ-yı harbiyenin memâlik-i Osmaniyye dâhilinde nakli masârıfı Hükümet-i Seniyyeye îfâ olunur.

8. Üserâ-yı harbiyye mektûbları, nâmlarına gelen paketler, gazeteler ve kezâ irsâl edecekleri mevâd dâimâ sansüre tâbidir. Binâenaleyh işbu mevâd sansür edilmedikçe irsâl olunmayacağı gibi sansür edilmedikçe kendilerine verilmez. Mahzûrdan sâlim olmayanlar ise i'tâ olunmaz.

9. Cihet-i askeriyeye ve hükûmât-ı mahalliyyeye emr olunacak tedâbir-i âsâyiş-perverâneye tevfiik hareket şartıyla üserâ dîn ve mezheblerine âid muâmelâtda hâzir bulunmak dahi dâhil olmak üzere âyîn-i mezheblerinin icrâsında serbestî-i tâmmeye mazhar olurlar. İcâbât-ı ahvâle göre derece-i serbestî garnizon kumandanlığınca tahdid olunabilir.

10. Üserânın iâşesi için erzâkın nev'ini icâbât-ı mezhebiyyeye göre intihâb etmek ve bi'z-zât tabh ve ihzâr eylemek hakkı mecbûriyet-i kat'iyye görülmedikçe üserâyâ tamâmen terk olunmalı ve yalnız esmân-ı bâliğa itibârıyla müntehab erzâkın bir nefer ta'yînâta tekâbülü nazar-ı dikkatde tutulmalıdır. Fazla masraf icâb eder ve üserâ bunun bi'z-zât te'diye ederlerse istedikleri et'îmenin ihzârı mümkün oldukça muvâfık ve lâzımdır.

11. Üserânın mazhar edilebileceği müsâadât-ı mahsûsa ve husûsiyye icâba göre Harbiye Nezâretince ta'yîn ve emr olunur.

3. Muhassasât ve İâşe

12. Esîr zâbitlere hâiz oldukları rütbenin Ordu-yı Hümâyûn'daki muâdil rütbenin tahsîsât-ı şehriyyesi aylık olmak üzere her ayın nihâyetinde i'tâ olunur. Otel ve konak gibi müessesât-ı husûsiyyede ikâme olundukları halde ücret-i şehriyyesi ve şâyed taraf-ı hükümetden iâşe edilmekte iseler iâşe masrafı maâşlarından tevkîf ve pul ve varaka esmânı ve harbden mütevellid ceriha ve hastalıklardan olmayıp da vücûdlarına âriz olan diğere rahatsızlıkların masârif-ı tedâvisi kat' olunur. Fakat tekâüid âidâtı, iânât nâmıyla bir para kat' ve tevkîf edilemez. Harbden mütevellid ceriha ve hastalıkların tedâvisi Hükümet-i Seniye'ye âiddir.

13. Silâh-endâzlar bir Osmanlı neferinin ta'yînât-ı şehriyyesi tahsîs ve bir arada iâşeleri ve kışla ve müessesât-ı umûmiyyede ikâmeleri te'mîn ve icâbında iksâ olunurlar. Fakat ne iksâ ve iâşe ve ikâme, ne de icâbında tedâviye mukâbil kendilerinden bir para talep olunamaz.

14. Esîr zâbitler her türlü hidemâtdan muâfıdır. Fakat silâh-endâz üserâyı devlet isti'dâdlarına göre amele ve işçi olarak istihdâm hakkını hâizdir.

15. Amele ve işçi olarak istihdâm edilen üserâyâ devletçe takdir olunan bir yevmiyye i'tâ olunur. Ancak bu yevmiyenin bir kısmını hîn-i ıtlâkımda i'tâ kılınmak üzere emâneten komisyonun kasasında hıfz ve tehvîn-i ihtiyâcına medâr olacak kadar bir mikdarı haftalık ve sâire tarzında yedine i'tâ kılınır.

4. Üserâ Komisyonları

16. Üserânın ikâme ve iskânı, iâşe ve idâresi, te'diye-i tahsîsâtı, hastalarının tedâvisi, haklarındaki muâmelât-ı kuyûdiyyenin ifâsı, inzibât ve sevk idârelerinin te'mîni için üserâ komisyonları teşkil olunur.

17. Üserâ komisyonu reisi icâbına göre ümerâdan bir zât veya bir zâbitolmak üzere bir reis ile bir iâşe ve hesâb hey'eti ve icâbı kadar muhâfız asker veya jandarmadan terkîb ve teşkil olunur. Bu komisyon reis ve hey'etlerini muntkasında bulunan Kolordu kumandan vekilleri intihâb ve ta'yîn ederler.

18. Üserâ komisyonu, üserânın bir künye defteri "Nümûne-1" tanzîm eder. Her yeni üserâ kâfilesi geldikçe ayn-ı deftere müteselsilen sıra numarasını takib ederek kayd eder. İşbu künye defterlerinin bir sûretini her yeni kâfile geldikçe bir def'aya mahsûs olarak tanzîm ve doğrudan doğruya Harbiye Nezâreti'ne irsâl eder.

19. Üserâ Komisyonu; üserâyâ mahsûs bir vukûât defteri "Nümûne-2" tanzîm eder ve üserâdan vefeyâtı vukû' bulan olursa işbu deftere muhalledâtıyla beraber günü gününe kayd eder. İşbu vukûât defterinin her ay nihâyetinde bir sûretini vukûât cedvellerine imlâ ederek maa muhalledât Harbiye Nezâreti Müsteşârhlığı'na irsâl eyler.

20. Üserâ Komisyonu; bir tahsîsât defteri "Nümûne-3" tanzîm eder ve üserâ zâbitâna maâş verildikçe işbu defteri imlâ ve esîr zâbitlere imzâ etdirir. Ayn-ı zamanda bunun bir sûreti olan tahsîsât cedvellerini tanzîm ve Harbiye Nezâreti'ne takdîm eder.

21. Esîr olan silâh-endâzâmı iâşe, iskân ve ilbâs ve tedâvî husûsunda vukû' bulacak masârifât için kıta'ât-ı Osmaniyede tanzîm edilen vesâik misillü aynen mezâbit ve cedâvil ve icmâl tanzîm ve Harbiye Nezâreti'ne takdîm olunur.

22. Üserâ için tutulan defterlerde esâmî-i hâssanın ayn-ı zamanda Fransızca hurûf ile dahi yazılması, esâmî-i mezkûrenin doğru okunmasına ve her türlü sehviyâtın adem-i vukûna ve binâenaleyh muhâberât ve muâmelât-ı zâidenin adem-i husûlüne sebep olacağından pek münâsibdir. Bu bâbda komisyonlarca imkân bulunamazsa mahallî me'mûrîn-i mülkiyeden ve bi'z-zât üserâdan ve hattâ ahâlî-i mahalliyyenin Fransızca bilenlerinden istifâde olunmalıdır.

23. Üserâ Komisyonu; her ayın sonuncu günü garnizonda mevcûd üserânın kuvve-i umûmiyyesini "Nümûne-4" gibi defter-i mahsûsuna kayd eder ve bir sûretini cedvel halinde vukûât ve muhalledât cedveliyle birlikte Harbiye Nezâreti'ne takdîm eyler.

Mevâdd-ı İnzibâtiyye

24. Üserâ-yı harbiyye devletin bi'l-cümle kavânîn ve nizâmât ve evâmir ve ta'limâtına tamâmen tâbi' tutulur.

25. Garnizonda icâbât-ı inzibâtiyye ve ahvâl-i âsâyîşe göre zâbitlerin tamâmen serbest bırakılması, efrâdın eyyâm-ı mahsûsa ve mu'ayyenede muhâfız efrâdla küçük postalar halinde tenezzüh etdirilmesi lâzımdır.

26. Üserâ vukûâtlarının derecesine ve icâbına göre Dîvân-ı Harblere tevdi' ve bir asker gibi mücâzât olunurlar.

27. Firâra teşebbüs edenler serbestisini zâyi‘ ederek muâmelât-ı şedideye tâbi‘ tutulur ve hîn-i firârında tevkîfi için ale’l-usûl isti‘mâl-i silâh olunur.

28. Üserâdan ahvâl-i nâ-münâsibede bulunanların îcâbında cezâen garnizonlarının tebdîlini garnizon kumandanları Kolordu kumandanı vekillerinden talep ve kumandan-ı mûmâ-ileyh de tervîc-i matlab hakkını hâizdir.

BOA., HR. SYS., 2216/7.